

LADISLAV RADIMSKÝ

NEŽ BUDE POZDĚ

Pamflet na Sacharovo
téma o nápravě
vě- cí
lids kých

vydaly a vytiskly
NAŠE HLASY
Toronto
KANADA

DR. L. RADIMSKÝ:

NEŽ BUDE POZDĚ

ÚVODEM

V červnu 1968 Andrej D. Sacharov napsal esej, jehož název zní v překladu z ruštiny takto: **Myšlenky o pokroku, mírovém spolubytí a intelektuální svobodě**. Podle novinářských zpráv byl tento esej, který v Sovětském svazu nesměl být zveřejněn, rozšířen mezi ruskými vzdělanci v tisících kopiích, ve svobodném světě byl již publikován ve všech světových řečech. Krátké citáty z tohoto eseje, dovolené za účelem kritiky podle ustanovení platných autorských práv, jsou mým vlastním překladem z angličtiny.

Andrej Dimitrijevič Sacharov je světoznámým vědcem na poli jaderné fyziky. Narodil se 21. května 1921 a byl tedy čtyřicetisedmiletý, když svůj esej napsal. Ve válečném roce 1942 byl promován moskevskou univerzitou, doktorem byl prohlášen v roce 1947, když byl spolupracovníkem profesora Dra. Igora Y. Tamma, odborníka v mechanice kvant, jenž v roce 1958 s jinými dvěma spolupracovníky obdržel Nobelovu cenu. Sacharov upadl v nemilost Chruščova za nepříznivou kritiku genetických prací známého Trofima D. Lysenka, nepřestal však být členem Sovětské akademie věd, jímž se stal ve svých mladých třiceti dvou letech. Od roku 1959 Sacharov pracuje s akademikem Michalem A. Leontovičem na teoretických problémech thermonukleární fyziky.

Tomu, kdo Sacharovův esej nečetl, je třeba o jeho obsahu říci alespoň toto: Lidstvo a jeho přežití v budoucnosti je ohroženo jednak politicko - sociálním rozdělením světa, jednak nedostatkem svobody, bránícím znát velikost nebezpečí. Lidstvo je v naší době smrtelně ohroženo Damoklovým mečem jaderné války, hladem a přelidněností, znečištěním prostředí, v němž žije, policejními diktaturami a omezením intelektuální svobody. Jedinou nadějí lidstva je, že se Sovětský svaz a Spojené státy a jejich rozdílné politické a hospodářské systémy sblíží a spojí k vzájemné spolupráci pro záchranu lidstva. Obě jmenované velmoci musí předně pochopit nutnost skoncování s dnešním rozdělením světa na dva nepřátelské tábory, za druhé musí modifikovat svůj socialistický nebo kapitalistický systém ve směru snížení jejich protikladů se systémem druhým,

za třetí musí přistoupit k řešení všech problémů ze základů přísně vědeckých a konečně nastolit jednotnou vládu nad světem, jež by vyloučila zrod protikladů, vedoucích ke katastrofě a zničení lidstva a jeho kultury. Nakonec Sacharov shrnuje svůj esej v konkrétní návrhy a zdůrazňuje urgenci jejich provedení krátkými lhůtami, jež dává lidstvu a zejména mocným tohoto světa a jeho vzdělavcům k obecné záchraně. Sacharovův esej se čte jako nějaké vzrušené kázání adventistů, ohlašujících konec světa a nutnost velkého pokání. Liší se od takového kázání jen odvoláváním se na fakta moderní vědy a četná statistická data.

CHVÁLA SACHAROVA ESEJE

Na první pohled se zdá, že esej, nazvaný *Myšlenky o pokroku, mírovém spolubytí a intelektuální svobodě*, neobsahuje nic nového, nic, o čem by již nebylo napsáno tisíce knih. Podle mého mínění však esej vyniká nad ostatní z těchto důvodů:

Předně je statečný, protože jeho autor je statečný, neboť samo úpěnlivé volání, aby Sovětský svaz se dohodl - patrně kompromisně - se Spojenými státy, jistě není zcela v souladu s moskevskou politikou, kterou tepe na mnohých místech svou přísnou kritikou její zahraniční i vnitřní neukázněnosti a egoismu. Sacharov svým požadavkem, aby si každý udělal nejdříve pořádek ve svém vlastním hnízdě, jistě projevuje statečnost, přiklížíme-li na dobu i místo, kde byl esej napsán. Je vždy statečné, říká-li někdo jako první a exponovaný myšlenky, které nechťejí obětí jen od druhého, nýbrž i od sebe samého a svého národa. V našem rozděleném světě Sacharov je dobrým příkladem.

Statečnost eseje jej činí přesvědčivým. Z textu je patrné, že autor mluví z hloubi svého srdce, že něco dává v sázku za věc, za níž bojuje. I v tom se podobá kazatelům nebo starozákonním prorokům, kteří nedbali na svou osobní bezpečnost . . . nebo směšnost. Přesvědčivost eseje je posílena i logikou, jejíž vývody lze těžko rozbourat.

Esej je veliký i svou obecností. Netýká se jen oboru, v němž je jeho autor odborníkem, v tomto případě hrozby jaderného zbrojení. Týká se, jak se zdá na první pohled, všech otázek, ohrožujících lidstvo a o všech má Sacharov své svrchované a těžko napadatelné mínění. Patří jistě k osobám, dnes stále vzácnějším, které nezmrazily svého ducha specializací a jichž rozhled po věcech lidských je univerzální.

Esej takových vlastností i svým obsahem tak důležitý by jistě každý vzdělanec měl nejen číst, nýbrž o něm i přemýšlet. A to také znamená,

že by jej měl kritizovat, jak o to Sacharov na konci textu výslovně žádá. Kritika je nejvyšší a nejpokornější poklona, kterou může dát ne jenom velký malému, nýbrž i malý velkému. Velký architekt načrtl plány velké katedrály, v níž by lidstvo mělo nalézt svou spásu v hodině dvanácté. Je třeba tisíců řemeslníků, aby ji pomohli vystavět a vyzdobit.

A poněvadž jsem Čech, snad mohu něco dodat s hlediska svého národa a s hlediska jiných národů malých, jež Sacharov, zaměřený na sblížení Ruska s Amerikou, pomíjí mlčením.

VĚDA NENÍ VŠECKO

Sacharov v krátkém úvodě svého eseje říká, že jeho názory "se zrodily v prostředí vědeckých a vědecko-technologických intelektuálů," kteří "projevovali mnoho úzkosti nad zásadami a určitými formami zahraniční a domácí politiky a nad budoucností lidstva. "Tato úzkost vznikla podle autora z poznání, že "vědecké metody řízení politiky, hospodářství, umění a vojenských věcí ještě se nestaly zavedenou skutečností". Podle našeho autora vědeckou je "jen taková metoda, jež má základy v hluboké analýze faktů, teorií a názorů, předpokládající nezaujatost, nebojící se otevřené debaty". Tečka.

Nuže, zde je první bod mé kritiky a snad nejdůležitější. Za tou tečkou bylo by lze mnoho říci, o tom co je věda a vědecká metoda, a zda věda je jediným pramenem poznání faktů a je-li i pramenem nejdůležitějším. Sacharov říká, že jeho myšlenky vyrostly v prostředí vědecké a vědecko-technologické společnosti, čímž sám nepřímo přiznává jednostranost svých informací. Technologické vědy a jejich moderní vymoženosti jsou založeny na zkušenostech, jsou to vědy empirické, pracují pomocí pokusů, metodou, která se zdá být jen induktivní. Je v ní však mnoho apriornosti, které si moderní vědec nevšímá, ví-li o ní vůbec. Technologické vědy se zrodily z matematiky a historikové matematické vědy se dodnes hádají o to, zda jde o vědu jen zkušeností, nebo je-li založena na logice apriorních axiomů. Po mnohých jiných filosofech, také po Tomáši Akvinském, Kant založil svůj velký filosofický systém na apriorních pravdách, na kategoriích, které zkušenosti jen vyplňují a ozdobují jako zmínění řemeslníckové velkolepou danost katedrály.

Sacharov žádá vědeckou analýzu faktů, teorií a mínění (views) a křivdili bychom mu, kdybychom nepochopili, že uznává jen vědy technologické a nikoliv také vědy duchovní, někdy nazývané také společenskými. Ale i u nich žádá verifikaci vědeckou metodou, jež svým měřením a svými pokusy mnoho z těch faktů, teorií a mínění zatemní a

změní podle svého. Dnešní vědec, pyšný na své výdobytky ve vědách fyzisko - technických, je neschopný verifikovat zkušenosti jiné než ty měřitelné a proto je podceňuje a přehlíží. Například náboženské zkušenosti, které přece hýbaly světem a jeho historií, a jež se dnes - často v jiných formách-znovu a stále častěji objevují, se propůjčují vědecké analýze nesmírně těžce a když se jich výjimečně i ona zmocní, zbudou z nich jen trosky. Totéž platí o nacionalismu, který je dosud velkou silou dějin a který je svou podstatou iracionální. A to zde nechci vůbec mluvit o důležitosti podvědomí, jak je odkryl Freud a jeho následovníci, o podvědomí jednotlivce, o podvědomí člověka! Historie sama je úžasným a neprobadatelným podvědomím lidstva, jeho strašným svědomím, které nelze odepsat při žádném pokuse o záchraně lidstva před hrozící katastrofou.

Toto historické podvědomí a svědomí lidstva dovede zachycovat a analyzovat nejspíš jen umění, ale i ono Sacharov výslovně jmenuje v úzkosti, že není samo jako politika, hospodářství atd. zpracováno "vědeckou metodou", že jí není podrobena. Nu, zde je otázka, pak-li to vůbec jde a zda by takto podrobené umění bylo ještě vůbec uměním, a nebylo-li by naopak prospěšnější, aby věda byla podrobena umění. O tom by se dalo mnoho přít - v minulosti věda nebyla vždy tak na koni jako je dnes. Na koně se dostala svými úžasnými výsledky, z nichž jen některé jsou k prospěchu lidstva, což uznává sám Sacharov, představitel moderní vědy. Aspoň polovina jeho eseje mluví o strašlivé hrozbě, způsobené právě vědou - a zvláště technologickou vědou - celému lidstvu i jednotlivému člověku. Zda věda je nad vším, nad uměním, nad pocity člověka, jeho náboženskými city, tot' rozřešenou otázkou jen pro technologické vědce, kteří dnes vládnou světem, a je dobře, že mnozí z nich - jako Sacharov - se začínají děsit jejich výsledků.

Jsou na světě síly nezměřené, které často mohou být a jsou mocnější než ty, které podrobila věda. I s nimi je nutno počítat - počítat s nezměřeným. Ostatně i přírodní, empirické a technické vědy měří mírou nezměřenou, nejvyšší mírou moderní fyziky je přece konstanta rychlosti světla. Věda bohužel často zapomíná, že světlo je víc než třístatisíc metrů za vteřinu, že má v sobě hloubky, vyjádřené prvním tvůrčím slovem "Budiž světlo!" I ve všech ostatních mírách, užívaných technologickou vědou, jsou nezbadatelné hloubky, na které i vynikající teoretici moderních fyzických věd zapomínají tak, jako zapomíná řidič auta na chromnou duševní sílu a strasti těch, kteří umožnili, že se pohybuje po silnici velkou rychlostí bez vynaložení svých fyzických sil.

Nemám nic proti uplatnění vědy a její vědecké metody všude, sám jsem napsal studii, nazvanou **Cesta k politickému poznání**, v níž jsem se snažil učinit politiku vědeckější a v níž jsem se pokusil pracovat se změřenými politickými pojmy. Důraz jsem však položil na slovo **cesta**, abych podtrhl, že ještě nejsme u cíle a že bude konec světa až u něho budeme. Zatím měřením a vědeckou metodou musíme jen krotit iracionálnost jak politiky - tak i vědy samé. Neboť i pro vědu je mnoho věcí mezi nebem a zemí, o kterých nemá ponětí. Je správné, snaží-li se člověk stát pánem iracionálna, vždyť i katolická teologická věda tak vždy činila, takže dnes je katolická víra nejiracionálnější vírou ze všech, včetně tak zvané nauky Christian Science. Nikdy však nezapomíná na neempirické a nadsmyslové svoje základy - na něž zapomíná Sacharov ve svém eseji o záchraně světa.

Umění, opravdové umění, ví o nezměřitelném a věčném zbytku všeho lidského měření, vážení a hodnocení. Ví, že na dně všeho vyslovitelného je nevyslovitelné, všeho časného věčné, všeho relativního absolutní. Přečtěte si znovu konec druhého dílu Goethova Fausta! Ale Goethe je pro vědce patrně již starý pán. Avšak i Franz Kafka, jenž v sobě prožíval dávno před Sacharovem všecku úzkost světa, měl - jak ve svém denníku napsal - "Glaube an das Unzerstörbare"!

I o tuto víru v Nezničitelné se musí člověk opřít, nechce-li zahynout, nejen o fakta, teorie a mínění, prošlé vědeckou analýzou. Jeť toto Nezničitelné Archimédovým pevným bodem, na který chtěl zavěsit svou páku, aby pohnul světem. A Archimedes byl otcem naší technologie, a je chybou, že jeho žáci na jeho pevný bod zapomněli.

Nemusíme se zas utíkat do starověku, abychom vysvětlili svou zásadní námitku: Herbert Marcuse, profesor filosofie na Kalifornské universitě v San Diego, je dnes miláčkem a teoretikem moderního mládí, mladého revoltujícího inteligenta. A tento filosof ve svém díle **Jednorozměrný člověk** si stěžuje, že dnešní člověk ztratil metafysickou dimenzi, kterou lidstvo mělo v dobách méně sekularizovaných, a že se pohybuje jen v dimenzi technologické, z níž bohužel vychází, jak sám píše, i Sacharov.

Sacharov ve své krátké předmluvě k svému eseji mluví, opíť úspěchy své vědy, jakoby již nebylo na světě - tajemství. Jako kdyby věda jednou a brzo - žijeme v době za pět minut dvanáct! - věděla a uměla všechno. Je tak pyšný, že si myslí, že v tajemství je smrt, nad kterou chce zvíťazit. V tajemství však není jen smrt, nýbrž i Život. V tomto Tajemství vidím já osobně více naděje než Sacharov ve své době pochopené vědě.

Je v něm, hlubokém a neznámém - rozhodně víc naděje v odvrácení katastrofy lidstva než je - v sovětsko-americké spolupráci.

Kdyby Spojené státy a Sovětský svaz dovedly všechno vypočítat a změřit, což znamená, že by byly technologicky dohromady všemohoucí, obával bych se také o budoucnost svobody jednotlivce a také o budoucnost svého malého národa. A všech malých národů ostatních. Příliš velká moc kazí mravy, sblížení dvou velkých mocí tento hříšný sklon neodstraní, naopak zvětší. Svět beze zbytku zvládnutý vědou, která by sama zvládla vědatory-vládce, by byl svět příliš konformistický, šedivý a smutný.

Věřím, že Sacharov na své úvodní řádky příliš nepřemýšlel - vše, co následuje je lepší než jeho start. Avšak i v něm je obsažena velká pravda: je to žádost zbavit se zastaralých mýtů. Je jistě pokrokem vědět, že hromy a blesky jsou zjevy elektrické síly a nikoliv kratochvílí Zea nebo Peruna. Je zásluhou Sacharovovou, že chce takové zastaralé mýty odstranit. Nedospěl však filosoficky tak daleko, aby věděl, že i ta elektrická síla je mýtem moderní vědy a že stejným mýtem jsou i matematické teorie, ohrožující svět našeho atomového věku. A že jiné mýty, jiné vědecké teorie, budou tvořit náš život a naši kulturu až do skonání světa. Címž nechci kazit Sacharovovi ani sobě naději na záchranu světa: chci jen skromně ukázat na to, že spása lidstva před katastrofou, která leží před ním v blízké budoucnosti, je problémem složitějším, než jak si ji esej našeho autora představuje.

O PŘEKÁŽKÁCH, BRÁNÍCÍCH ČELIT NEBEZPEČÍM DOBY

Sacharov rozděluje svůj esej na dva velké díly, z nichž první jedná o nebezpečí, ohrožujících lidstvo v našem věku, a druhý o podstatě naděje, že ona nebezpečí nezvítězí.

Nejprve však mluví o překážkách, které brání nebezpečím čelit a které svazují lidstvu ruce, aby se pokusilo je odstranit.

Sacharov vidí dvě nejdůležitější překážky. První je rozdělení světa na nepřátelské bloky a ideologie. Krásně píše, že "jakékoliv prohlášení a neslučitelnosti světových ideologií a národních zájmů je bláznovství a zločin." Druhá je nedostatek intelektuální svobody, svobody myšlení a přenášení informací, způsobený zkostnatělým dogmatismem a jeho oblíbenou zbraní - ideologickou cenzúrou.

Sacharov mluví - a zde jsme s ním zajedno - pro ideologickou spolupráci, respektive spolupráci ideologií, s výjimkou ideologií extrémistických, mezi nimiž jmenuje nejen fašismus, nacismus a militarismus, nýbrž také stalinismus a maoismus. Má pravdu, prohlašuje-li, že svobo-

dou vzdělců myslet a své myšlenky propagovat extremistická učení záští a nenávisti budou zatlačeny do bezvýznamnosti. Někdy Sacharov bezděky užívá marxistické terminologie, například když se stále přimlouvá za spolupráci vzdělců s "pracovní třídou", říká však, že inteligence také pracuje a pracovní třída - "ve své nejpokročilější, vychované, internacionální a myslící části" - patří také k inteligentům. Což vše pro nemarxisty zdá se být samozřejmé, stejně jako skutečnost, že na světě pracuje každý, i dítě svým učením a poznáním světa pracuje, pracují i milionáři, jinak by brzy své milióny neměli. Nepracujících, kteří nejsou staří a nemocní, je na světě mizivě málo, a patří mezi ně jen trubci kapitalistické společnosti, rozhazující zděděné jmění, a pak oni ředitelé podniků a přednostové úřadů komunistických států, kteří nemají schopnosti zastávat svá místa, na něž se dostali protekcí za svůj, často nemravný, ideologický boj. Tato druhá kategorie trubců je ovšem nebezpečnější než první, kapitalističtí trubci o veřejných věcech málokdy rozhodují.

Vedle jmenovaných dvou velkých překážek, bránících lidstvu vést účinný boj proti hrozcím nebezpečím, bylo by lze jistě jmenovat i jiné, ba bylo by lze o nich napsat celou knihu, jež by však dvěma, o nichž se Sacharov zmiňuje, neubrala na závažnosti. Dovoľte, abych se zmínil aspoň ještě o jedné, která se mi zdá nad vše důležitější: pokračující ztráta osobnosti moderního člověka. Myslím tím jeho konformismus, přílišný pragmatismus a jeho necharakternost, způsobená přílišnou jeho žádostivostí po penězích, blahobytu moci a kariéře. V naší době je příliš málo lidí, kteří se dovedou neprodávat za peníze, za slávu a za potlesk davů. Příliš mnoha rozhodujícím lidem chybí - askese, askese, jež dříve byla vlastností svatých a která v moderní době skoro naprosto vyhybnula ke škodě celého lidstva. Lidstvo dnes tleská jen tomu kdo něco docílí, kdo se někam dostane, nikomu tomu, kdo si odřekne se někam dostat, kdo odejde z místa, z něhož by musel dělat věci nekalé. Nacismus ani stalinismus by nebyl možný bez lidí bez osobnosti, bez lidí necharakterních. Svět potřebuje lidi, kteří dovedou v pravý čas říci "ne!". Jinými slovy, lidstvo může zdolat strašné hrozby své existence jen, naleznou-li se lidé, kteří každý na svém místě a v mezích své působnosti odeprou dělat věci škodlivé a budou pracovat na plánech nevďěčných, nepopulárních a nebezpečných. Nikoliv lidé s vavřínovým věncem na hlavě, ale osobnosti vysmívané a kopané zachrání lidstvo.

HROZBA JADERNÉ VÁLKY

Jako nebezpečí číslo jedna, ohrožující lidstvo, Sacharov uvádí hrozbu jaderné války. Skvěle ukazuje na ohromnou ničivou sílu moderních

atomových zbraní; nynější thermonukleární bomby jsou průměrně sto-padesátkrát mocnější a ničivější než bomba, která padla na Hirošimu a prostor totálního zničení je třicetkrát větší. Jedna podle Sacharova smete s povrchu zemského města a vše kolem něj v prostoru 100 čtverečních kilometrů a svým radioaktivním zářením otráví kraj ve vzdálenosti několika desetitísíc kilometrů. Nejméně jeden milión lidí zahyne přímým spálením a pohřbením v sutinách domů a krytů, více lidí onemocní radioaktivním odpadem. Tyto hrozné skutečnosti jsou celkem známé, nutno však je opakovat znovu a znovu.

Méně známé jsou další skutečnosti, uváděné Sacharovem: předně, že výroba jaderných zbraní je poměrně levná, výroba bomb a raket není nákladnější než výroba vojenských letadel, jichž v druhé světové válce bylo vyrobeno na tisíce. Již dnes je k dispozici plutonia tolik, že by dovedlo zničit celý svět ne jednou, nýbrž několikrát. Za druhé, technika obrany proti atomovým zbraním daleko kulhá za jejich výrobou a ani teoreticky nebude zdolána v dohledné době. Sacharov zde uvádí něco, co jsem nevěděl: že lze každou nyní existující obranu zneškodnit před pravým atomovým útokem vysláním laciných náhražek, jež příslušná radarová obranná opatření nemohou rozeznat od pravých zbraní, takže se vyčerpají zbytečně, jako když boxer se unaví ranami do vzduchu.

V této souvislosti se náš autor správně přimlouvá za uzavření smluv, zakazujících zařizování obranných opatření proti raketám, nesoucím atomové bomby, a logicky prohlašuje, že zřeknutí se takových obranných opatření by jistě ukazovalo na to, že smluvní strany atomovou válku rozpoutat nechtějí. Víme, že se o takové možnosti mělo začít nyní jednat, a trochu jízlivě bych chtěl tomuto jednání prorokovat dobrý výsledek, a to vzhledem k tomu, co Sacharov ve svém eseji napsal: že totiž taková obranná opatření vlastně nejsou k ničemu. Zdá se tedy, že se soupeři zřeknou svého bláznivého - jako se jej zřekli železni rytíři - když se vynalezla střelná zbraň, která plech na jejich prsou snadno prostřelila . . .

Sacharov vidí jedinou naději lidstva v tom, že obě největší jaderné mocnosti, Spojené státy a Sovětský svaz, těžko mohou zničit druhou stranu, ač pokušení náhlého útoku je obrovské, bez zničení sebe. Nemyslí, že "preventivní útok" by se vyplatil. Proto žádá, aby došlo k jednání o jaderném odzbrojení, které by začalo moratoriem ve výrobě protiraketových opatření a které by zachovalo aspoň dnešní status quo v síle atomového vyzbrojení. Poněvadž Sacharov uznává, že okamžitý stav vyzbrojení Spojených států je vyšší než Sovětského svazu, je jeho požadavek jistě statečný a nemůže mít postraních úmyslů. Status quo by Spojeným

státům jistě vyhovoval a Sacharov má také pravdu, že v každém příštím závodění v atomovém zbrojení by patrně Spojené státy měly vždycky předskok tak velký jako je dnešní. Sacharov zde -možná vědomě- zapomíná na něco jiného: Rusko je jistě mocnější v tak zvaných konvenčních zbraních, už proto, že stav jeho lidských vojenských sil je mnohem vyšší než Ameriky. Nelze přece mluvit o odzbrojení v jednom druhu zbraní bez zřetele na druhy ostatních. Byl jsem v malé hodnosti přítomen v Ženevě na odzbrojovací konferenci Společnosti národů, jejímž generálním tajemníkem byl náš zahraniční ministr Dr. Beneš, a vím a viděl jsem, jak ztroskotala na tom, že stále nové a nové problémy se kladly na konferenční stůl: s odzbrojováním pozemním a leteckým se žádalo nejen odzbrojení námořní, nýbrž i průmyslové a zemědělské, ba dokonce odzbrojení mravní a propagační. Po důkladném a nuceném pročítání hald ve všech možných studiích o otázce odzbrojení, nerad jsem se smířil s myšlenkou, že odzbrojení je nemožné bez odstranění svých příčin. A tyto příčiny obvykle nejsou rázu mezinárodního, nýbrž tkví ve stavu vnitřní politiky a hospodářství jednotlivých států jakož i v duševním stavu rozhodujících jednotlivců, jež dovedou vést masy k válce nebo míru.

Sacharov správně dále konstatuje, že Clausewitzova formule, že válka je pokračováním politiky jinými prostředky, je po vynalezení jaderných zbraní nicotná. Jaderná válka není pokračováním ničeho, poněvadž je koncem všeho. Právem proto Sacharov odsuzuje Maoistickou doktrinu náhlého přepadení a stejně doktrinu postupného stupňování jaderné války užíváním stále mocnějších a mocnějších atomových zbraní, omezených nejdříve na taktické účely na válečném poli a pomalým jejím přenášáním na ničení měst a jejich obyvatelstva. Tato doktrina je prý v oblibě ve Spojených státech a její nebezpečí je nasnadě: nepřítel se vždy bude snažit být o krok dále a nebude čekat na lhůtu svého soupeře.

Sacharov vidí dnes jen dvě ohniska nebezpečí velké války, Vietnam a Blízký východ. Podle něho vinu na válce ve Vietnamu nesou Spojené státy, vinu na arabském ohrožení Izraele výlučně Sovětský svaz. Jako Rus prokazuje svou objektivnost, když chápe šestidenní vítěznou válku Židů proti Arabům. Kárá však Israel pro kruté zacházení s obyvateli obsazených arabských území. Sovětské přerušení diplomatických styků s Izraelem pokládá za tragický omyl, protože schvaluje přerušení těchto styků mezi Izraelem a arabskými státy, kteréžto styky jsou přece nutné k sjednání spravedlivého a trvalého míru.

Ukázáním na tato dvě ohniska příští možné jaderné války Sacharov si hodně zjednodušuje světovou politickou situaci. Je jich víc. Jmenujme

jen rozdělení Německa a Koreje, čínský imperialismus, ruský novokolonialismus uvnitř Sovětského svazu, utiskování satelitních států ve Střední Evropě, rasistická politika Jihoafrická Unie, podvrtná činnost Kuby proti státům Jižní Ameriky, spor-indicko-pakistanský, nejasné poměry v Kongu, Nigerii a Rodézií a tak dále a tak dále, Neříkám, že se z těchto míst může rozpoutat jaderná válka která bude vždycky světová, říkám jen, že politické tělo dnešního světa stůně na mnoha místech a že sopečná láva může vyhřísti i jinde než jen ve Vietnamu a na Blízkém východu.

SACHAROVY NÁVRHY K ZAMEZENÍ JADERNÉ VÁLKY

Sacharovovi slouží ke cti, že se nespokojuje jako tolik nemyslicích lidí návrhy na odzbrojení, že chce léčit jeho příčiny, aby se stalo zbytečným.

Žádá, aby obě vedoucí velmoci se sjednotily na zásadách, které formuloval takto:

I. všichni národové mají právo si určovat svůj vlastní osud, což má být garantováno mezinárodní kontrolou zachovávaní "Prohlášení lidských práv". Podle Sacharova tato mezinárodní kontrola předpokládá užití hospodářských sankcí proti viníkovi, jakož i užití vojenských sil Spojených národů k obraně "práv člověka".

Tenhle bod je tak krásný a ideální, že se bojíme, že má daleko k uskutečnění. Nevím, zda je Sacharovovi známo, že "Prohlášení lidských práv" Spojených národů se týká jen jednotlivců a nikoliv celých národů, které jsou chráněny jen úmluvou proti genocidě, což je podrobností, jež by při závazném jednání patrně nebyla za podrobnost pokládána. Nevím také, zda Sacharov ví, že jiná mezinárodní úmluva a sice o obligatorním provádění "prohlášení lidských práv" již dlouho čeká na ratifikace těch nejdůležitějších států, z nichž každý má mnoho másla na hlavě, dále že hospodářské i vojenské sankce může vyhlásit jen Bezpečnostní rada Spojených národů, jejíž činnost ochromilo Rusko svými velečestnými vety, a konečně že existence vojenské stále policejní moci, jež měla být dávno vybudována podle příslušných článků Charty Spojených národů, byla znemožněna naprosto záporným stanoviskem Sovětského svazu, který se ukázal být zásadním nepřítelem každé nadstátní vojenské armády nebo armádičky, protože ratifikací Charty Spojených národů sice uznal nad sebou abstraktní právní normy chování, avšak nikdy nepřipustil nad sebou moc, která by jejich zachování vynutila. Zná-li náš autor, vynikající fyzik, tyto obtíže provedení jeho plánu, opět ukazuje neobyčejnou

statečnost, že se za ně bije. Kdyby Sovětský svaz byl téhož mínění jako Sacharov a od základů změnil svou známou politiku vůči Spojeným národům, opravdu by se změnila celá politika světa a nesmírně by se přiblížila míru, o němž mezinárodní komunismus tolik mluví. Protože chci být tak objektivní jako Sacharov, chci zde také podotknout, že by Sovětský svaz zvratem své politiky způsobil dost nepříjemných chviliek i politikům Spojených států a ostatních velmocí. Malé státy by si k této velké proměně, propagované Sacharovem, mohly jen gratulovat.

2. Podle druhé Sacharovovy zásady "všecky vojenské nebo vojensko - hospodářské formy exportu revolucí a protirevolucí jsou nezákonné a jsou totožné s agresí".

Zas jedna vysoce spravedlivá zásada, avšak trochu nejasná. Co je revoluce a co protirevoluce? Co je jejím exportem? Tyto a podobné otázky by bylo možno při dobré vůli upravit mezinárodní dohodou. Znamenala by však taková dohoda, že země komunistické navždy zůstanou komunistickými a kapitalistické kapitalistickými? Může vůbec nějaká mezinárodní dohoda zastavit dynamiku historie? Naštěstí nemohou - jako Čechoslovák, jehož země je pod komunistickým panstvím, si rozhodně status quo nepřejí. V čemž patrně se nelíším od mnohých jiných.

3. Podle třetí Sacharovovy zásady všechny země měly by si pomáhat při řešení hospodářských, kulturních a organizačních problémů za účelem bezbolestného odstranění obtíží jednotlivých zemí. Taková spolupráce - kdyby ovšem byla nezištná a nebyla zatížena nějakými podmínkami - by ovšem byla užitečná a sotva lze proti ní něco mít.

4. Podle čtvrté zásady mezinárodní politika nesmí směřovat k rozšiřování zón mocenského vlivu, naopak má zmenšovat mezinárodní napětí. Tato zásada se rozhodně líbí malým státům. Za její prohlášení sluší Rusovi Sacharovu vzdát srdečné díky. Kéž již přestanou doby, kdy si na konferencích, svolaných k vypracovávání zásad míru!-, zástupci velmocí budou pod stolem předávat lístečky s návrhy procent svého vlivu na vnitřní věci malých států! I velký Churchill snížil tím svou památku a jeho země od té doby nastoupila ústup ze slávy.

Všechny tyto Sacharovovy zásady jistě po svém provedení by mohly snížit možnost zhoubné jaderné války. Jde jen o to, kdy se uvedou v život a zda se uvedou v život vůbec. Není mi známo, zda akademik Sacharov ví, že více méně všechny jeho zásady jsou již slavnostně vyhlášeny Chartou Spojených národů, jinými slovy nejsou žádným novým objevem. Charta Spo-

jených národů v San Franciscu slavnostě podepsaná a převážnou většinou států světa ratifikovaná, zůstala na papíře a je jen podkladem nezávazných debat v orgánech Spojených národů i jinde. Je to snad proto, že nikdy neměla nadšenou podporu vzdělců na obou stranách železné opony, kterou Moskva vybudovala proti výslovnému znění litery Charty a proti jejímu duchu. Je velkým pokrokem, že jí jeden ze známých vzdělců Sovětského svazu začíná jako před zahájením velkého představení vytahovat vzhůru. Má pravdu, že jen vzdělanci na obou stranách této opony mohou novou éru v historii lidstva zahájit. Vzdělanci českoslovenští v poslední době svou hřívnou k tomuto velkému úkolu podle svých sil již přispěli.

Lépe řečeno chtěli přispět neboť jejich vznešené snahy byly zničeny zákeřným nočním přepadením Československa Sovětským svazem a čtyřmi jeho drabanty 20. srpna 1968 a potomní násilnou okupací země. Teprve 24. září moskevský denník Pravda uveřejnil článek, nazvaný **Svrchovanost a mezinárodní povinnosti socialistických zemí**, jehož text představuje tak zvanou Brežněvovu doktrínu, vysvětlující mezinárodní zločin okupace Československa. Tato doktrína napadá "abstraktní, netřídní postoj k otázkám státní svrchovanosti a práv národů na sebeurčení", a vyhláší nárok a právo Sovětského svazu vojensky zasahovat do vnitřních věcí jiných států za účelem zachování komunistické nadvlády. Tato doktrína, snažící se ospravedlnit okupaci Československa, se protíví duchu i literě Charty Spojených národů, je ranou do tváře staletému vývoji mezinárodního práva, těžce zápasícího o formulování zásad míru, založeného na právu a spravedlnosti, a samozřejmě - a to nás zde zajímá - porušuje flagrantně všechny Sacharovovy zásady, jež mají zabránit atomové válce. Jistě mluvíme v duchu Sacharovových vývodů, řekneme-li, že přepadením a okupací Československa se hrozba jaderné války stává akutnější. Je také patrné, že Sacharov při formulaci svých zásad příliš idealisticky podcenil síly temna, vládoucí jeho vlastní zemí.

Ve válkách starověku a středověku vůdcové národů a států bojovali v prvních řadách svého vojska, čeští králové Přemysl Otakar II. a Jan Lucemburský a lidový vůdce Prokop Holý padli jako hrdinové na bojištích. Velitelé a řidiči všech budoucích jaderných válek budou jako krtci zakopáni na neznámých místech hluboko v zemi a budou nejbezpečněji hýčkanými lidmi z celého světa. Neměly by pro své bezpečí národy žádat, aby hlavní stany atomových soupeřů byly umístěny na otevřených a všem známých místech, tak aby byly zničeny před ostatními? Nemyslím, že by v tomto případě vůbec k nějaké atomové válce došlo.

O HLADU A PŘELIDNĚNÍ

Druhým největším nebezpečím pro lidstvo a jeho kulturu je hlad a přelidnění. Podle Sacharova znalci předpovídají na léta 1975-80 tragedii, jakou svět ještě nepoznal. Za posledních třicet let vzrostl počet obyvatel světa o 50 procent, produkce potravin stoupla o 70 procent - avšak přes tato navenek nadějná čísla situace v Indii, Indonézii, v latinské Americe a v některých afrických zemích je stále horší. Znalci předpovídají, že místa hladu se slejí v hladová moře, a přinesou utrpení a smrt miliónům. Z hladu povstanou celé vlny válek, vzpour a záští a úpadek kultury na celém světě, nejen v hladových zemích.

Správnou odpovědí na tuto hrozbu je zvýšené užívání hnojiv, zlepšení zavodňovacích systémů, lepší technologická opatření v zemědělství, užití bohatství moře, výroba syntetických potravin. Sacharov však správně říká, že toto jsou dobré prostředky proti hladu v zemích technicky vyvinutých a kapitálově bohatých. Na vybudování kapitálových rezerv a technické dovednosti v nevyvinutých zemích, kde problém přelidnění je nejhroživější, je pozdě.

Pomoc se hledá v agrárních reformách a v omezení porodnosti. Činím zde poklonu Sacharovi, že výslovně říká, že agrární reformy, ba samy agrární revoluce jsou prostředky nedostatečnými. Mezi řádky čteme, že Sacharov ví, že po zavedení komunismu na půdě zemědělská výroba klesla, místo aby stoupla. Slouží mu ke cti, že také v kontrole porodnosti a omezování počtů dětí v rodinách a v užívání prostředků proti početí nevidí naději v záchranu lidstva od hladu. Vyslovuje se příkře proti sterilizaci mužů i žen, nazývá ji prostředkem barbarským. Líbí se mi také, že odsuzuje bohaté jedince a bohaté země, když od jiných žádají omezení porodnosti a sami velké rodiny podporují mnohými způsoby, přímými podporami, menšími daněmi a všelijakými úlevami. Takové jednotlivce i země Sacharov nazývá filistiny, protože na jiné strkají odpovědnost za budoucnost lidstva.

Sacharov napsal svůj esej jště před vydáním encykliky Pavla VI. Humanae vitae a neobírá se vůbec náboženskými aspekty kontroly a omezení porodnosti. Rozhodně se však ani slovem nepřimlouvá pro užívání antikoncepčních prostředků. Sotva by patřil k těm, kteří se vrhají na papeže za jeho prohlášení, sotva by mu vyčítal zavírání očí před hladem a utrpení miliónů - jak to činí nyní i někteří katoličtí teologové. Vždyť konec konců encyklika Pavla VI. volá po technickém pokroku ve výrobě potravin a jejich rozdělení jako Sacharov. Užívání kontrakoncepčních

prostředků v určitých případech a situacích může být jistě praktické, avšak ani jejich obchodní výrobci netvrdí, že se jimi zvyšuje mravnost. A je úlohou papeže bit se za věc praktičnosti nebo mravnosti? Kdo jiný než on má povinnost zvedat klesající standard světové mravnosti? Kdo jiný než on má být mluvčím Života a nikoliv smrti? Kolik zbývá na světě velkých lidí, kteří si dovoluji hřešícímu lidstvu říkat věci nepříjemné?

Sacharov navrhuje proti hladu prostředek, hodný každého křesťana: navrhuje, aby technicky vyvinuté a bohaté národy, do nichž samozřejmě počítá i Sovětský svaz, uložily si daň po dobu patnácti let ve výši dvaceti procent svého národního důchodu. Nezapírá, že by taková daň zastavila vzrůst životní míry například ve Spojených státech a zastavila průmyslový rozkvět, nezapírá, že prosazení takové oběti by předpokládalo velkou proměnu v myslích a srdcích lidí a vůdců bohatých států, tvrdí, však, že takové velkorysé řešení, je nutné nemá-li v onom r. 1980 dospět k nejhoršímu a nechťěji-li bohaté osoby a státy přijít i o to, co mají dnes. Tvrdí, že takové pojištění nebylo by zapláceno cenou příliš vysokou.

Nuže, nevím, jak Sacharov přišel k těmto číslům, rozhodně to v textu eseje neříká. Nemyslím také, že tato vysoká čísla lze uplatnit tak generelně, jak to Sacharov žádá, neboť mezi bohatými jsou také země bohatší a chudší. Myslím však, že v zásadě má Sacharov pravdu, a že postupné škrcení hospodářské pomoci, tak velkorysé po konci druhé světové války, v rozpočtech Spojených států je nerozumné a tragické. Vážnost této mocné země ve světě byla by větší než je, kdyby peníze, dané na válku ve Vietnamu, vynaložila k účelu propagovanému Sacharovem. Není účinnější protikomunistické akce než sytit hladové, což patří k sedmi křesťanským ctnostem. Po velkém příkladu Ameriky by i Sovětský svaz musel se k její akci připojit a samozřejmě i ostatní průmyslově silné státy. Děti jejich národů by pak žili v lepším světě, než ten, který je čeká, nestane-li se nic k utišení hladu. Dary na oltář budoucnosti se vrátí stejným způsobem, určité omezení průmyslového vzrůstu by nevadilo - jak patrně z dalšího . . .

V době, kdy polovina obyvatelstva zeměkoule je špatně živena a tisícům hrozí smrt z hladu, nerad slyším a vidím, že autostrády zabírají stále větší plochy půdy, často nejúrodnější. Jen kolem Nového Yorku vím o desítkách křížovatek, z nichž každá se svými nájezdy a výjezdy zabírá plochu slušného velkostatku v Čechách. Ještě horší je pomyšlení, že z cenových důvodů se ničí zásoby kávy nebo jiných plodin a připadá mi obudné, že vláda Spojených států z peněz poplatníků vyplácí prémie farmářům za neobdělávání jejich polí. Nepřátelé státu takto postupujícího

mají snadnou práci při jeho tupení v očích miliónů hladových. Ano, vím, jsou velké problémy dopravní, hlad je jinde než tam, kde je plodín přebytek. Avšak kde je tak vychválená moderní transportní technologie, která se tolik stará o turisty a rychlost dopravních prostředků, a při tom neumí přesunovat statky, nutné k životu? A co říci o komunistickém způsobu organizace zemědělství, která například z Československa, jež mezi dvěma světovými válkami a před přesídlením Němců bylo v obilninách tak soběstačné, že nemohlo dovážet pšenici a kukuřici z Rumunska a Jugoslávie, -což bylo jednou z příčin selhání Malé dohody-, udělala zemi, která nyní musí velká množství potravin dovážet? Režim, který v době velkého hladu světa zničil a zanedbal v Československu i jinde tolik sadů, chmelnic, zeleninových plantáží atd., nemá právo se zvat sociální.

O ZNEČISTENÍ A OTRAVOVÁNÍ LIDSKÉHO PROSTŘEDÍ

Píši tyto poznámky v chatě na břehu jezera v lesích státu New Hampshire, což pozorný čtenář patrně již poznal z nedostatku přesnějších dat, jimiž bych mohl svůj text prošípkovat a okrášlit, kdybych měl po ruce sebe menší "referenční" pomůcky. Jezdíme sem do tohoto krásného místa již dvanáct let, bohužel první léta bylo krásnější než je nyní. Z vesnice, vzdálené tři míle, vedla do chaty cesta autem těžko sjízdná, jiné chaty byly daleko od nás, z lesa nás navštěvovala divoká zvířata, jednou dokonce medvěd, plhů, míválů a dokonce díkobrazů - nemluvě o jedné jelenici a lišce - bylo kolem habaděj. Ptáci kolem nás zpívali a v jezeře byly ryby a, co hlavního, pod hvězdami bylo ticho-posvátné ticho přírody.

Však ten čas minul, jak stojí v známé básni Jablonského. Chaty sedí kolem jezera už jako slepice na bidýlku, a vede k nám krásně vyasfaltovaná automobilová cesta, kterou bych raději viděl mezi Kolínem a Prahou. Zvířata se ponořila do lesů před hřmotnými auty. V jezeře ryby nejsou, za to po něm plavou benzínové kaluže od motorek, na nichž zvláště o weekendech jako diví jezdí lidé, o nichž jsem pošetile myslel, že zde budou hledat ticho přírody po hřmotu velkoměst. A do vedlejší chaty právě přijela jakási motorizovaná potvora, s hukotem vypouštějící ze svého ohromného chobotu jakýsi smrad, prý z důvodu "kontroly" komárů! Zdá se mi, že tato nejnovější vymoženost zkontrolovala také zpěvné ptactvo. Jezdíme sem, že je zde pořád ještě lepší vzduch než na Manhattanu a protože Labrador je daleko . . . zatím.

Proč to píši? Abych dal za pravdu Sacharovovi, jenž za třetí největší hrozbu lidstva pokládá znečištění a otravu prostředí, v němž člověk musí

žit. "Zijeme ve světě rychle se měnícím", píše náš autor, a píše o otrávených vodách, znečištěném vzduchu, ba píše i o tom, jak se mění jakost našeho ovzduší pálením uhlí a nafty, jak otrávné chemikálie, užívané v zemědělství, pomalu a jistě pronikají do rostlin, zvířat i lidí, působíce těžké škody lidskému mozku, nervovému systému, játrům a jiným orgánům. Ličí, jak odpadky průmyslové výroby jsou beztravně vypouštěny do řek a do ovzduší, které musíme dýchat, jak se člověk v pravém slova smyslu začíná brodit v látkách, příznivých pro vývin rakoviny. Sacharov vykládá, že antibiotika, užívaná při chovu drůbeže, pomalu vychovávají chorobné mikróby, vzdorují známým antibiotikám. K tomu přistupuje ničení lesů, zaplavování luk, eroze a solnatění půd, ničení ptáků a jiných zvířat, užitečných pro ničení škůdců, a to vše k sobeckým účelům a k větší slávě technologie a byrokratické prestiže, jak ji vidí Sacharov na smutném případě Bajkalského jezera.

Podle Sacharova lidstvo páše pomalu sebevraždu, kterou nutno zastavit vymaňením se z lokálních problémů a osobních výhodíček. Půjde-li to tak dál, Spojené státy prý otráví Sovětský svaz a tento zas Spojené státy. Spásu vidí jediné ve velkorysém řešení problémů geohygieny - ani největší státy nemohou tyto úžasné problémy řešit samostatně, lidstvo se musí spojit k jednotné záchranné akci.

Sacharov zde jistě vidí správně, tam kde k mezinárodnímu potírání nemocí došlo - například v Africe potíráním spavé nemoci a jiných tropických chorob - dospělo se skutečně k výsledkům velmi nadějným. Jistě zde i Zdravotnická organizace Spojených národů dobře pracovala. Nutno však jít dál a hlouběji - do vlastních zájmů mocných lidí. A to bude obtížnější.

Nejde jen o finanční zájmy, jde také o lidské zvyky a zlozvyky, jde o proměnu mravů moderního člověka, kterými nevědomky ničí sebe samu. Sacharov by mohl na tomto místě svého eseje uvádět jména knih a studií, které o tom píší. Píší například, že člověk ve svém odcizení samu sobě vyhledává a sám dělá hluk a hřmot, aby přehlušil prázdnotu své duše. Miluje hřmot motocyklu, snadno by jej mohl učinit tišším, miluje řev z rozhlasových a televizních stanic, řev moderních tanců, hřmot motorů a automobilových houkaček. A přece je známo, že tento neustálý hluk zvyšuje nervózu jednotlivců i společností a plní blázince. Je dále například známo, že většina amerických aut je zbytečně silných, že zbytečně otravují ovzduší svými koňskými silami, kterých nepotřebují. Je však také známo, že mnoho sexuologů a psychologů zálibu Američanů ve vozech zbytečně silných svádějí na snížení sexuálního moderních mužů a žen, kteří

svou vlastní impotenci nahrazují koňskými silami. A co říci o nadměrném užívání alkoholu, který sám podle nové statistiky, kterou čtu v novinách, způsobil v Americe zabití 25.000 lidí v dopravních nehodách, o škodách způsobených kouřením cigaret, jichž přes výhrůžné studie se vyrábí stále víc - akcie cigaretových továren stále stoupají! To vše dnešní mládež nestací, uchyluje se k otravným drogům všeho druhu, říkajíc, že žije svůj život. Zapomíná však, že žije a nezdravě žije i životem svých potomků, že kazí zdraví celých národů.

Zde je třeba hlubších léků než mezinárodních smluv o geohygiéně. Návrat do časů našich prababiček je nemožný, není však nemožný návrat do komůrky svého srdce, jak to hlásá Komenský na konci svého Labyrintu ač jeho Labyrint přes všechny podobnosti s naším přece ještě neměl otrávenou vodu o otrávené ovzduší. Člověk dneška, sobě samu odcizený, svým pohybem kolem dokola, tak podobným kroužení jednoho druhu jepic, které vidím v mé lesní chatě kolem sebe a jež do večera scípnu, chce na motorových vozidlech utéci před myšlením o svém životě a smrti. Proto přenáší své hmotné město i do přírody, proto se v přírodě - ano, i v ní cítí bezpečný jen na svých strojích, proto vchází i do lesa, trýpícího se ranní rosou, se svými radii, foto a kinoaparáty, se svým autem, s cigaretami a elektrickými zapalovači, se svými konservami nezdravé krmě. Národy nemají jen takovou vládu, jakou si zasluhují, i jednotlivci a každý z nás má a žije v takovém prostředí, jaké si zasluhuje. Nejen benzínový motor, i člověk vnitřně otrávený, otravuje sebe a vše, co je kolem.

O POLICEJNÍCH DIKTATÚRÁCH

Čtvrtým největším ohrožením budoucnosti lidstva je existence diktátorských policejních režimů. Režimů - a v tomto pořadí je Sacharov uvádí - Stalina, Hitlera a Mao Ce-tunga, jakož i reakcionářské režimy v menších zemích, ve Španělsku, Portugalsku, Řecku, Jižní Africe, Albánii, Haiti a v jiných zemích latínské Ameriky. Jsem v pokušení tento seznam jako neúplný ještě vhodně doplnit, líbí se mi ovšem, že Sacharov právě Stalina uvádí na prvním místě. Jeho následníci v Sovětském svazu byli již mnohem lepší, ač myslím by zasloužil být v tomto seznamu jmenován před mnohými, které Sacharov uvádí. Také panu Novotnému a spol. se stala křivda, že není v Sacharovovu esejí jmenován.

Sacharov zde se obrací proti mnohým masovým mýtům, proti mýtům rasy, pudy a krve, proti mýtu židovského nebezpečí, proti antiintelektualismu, proti mýtu germánského "Lebensraum" a dokonce také proti mý-

tu zostřování třídního boje, neomylnosti proletariátu vtěleného do mýtu neomylnosti a kultu osobnosti Stalinovy, proti mýtu věčného protikladu mezi kapitalismem a socialismem, proti mýtu extrémního čínského nacionalismu s jeho vzkříšením mýtu životního prostoru a proti maoistickému antihumanismu. Eichmana, Himlera, Ježova a Beriu pokládá za velekněze kultu těchto mýtů.

Sacharov zvláštní odstavce věnuje hitlerismu, stalinismu a maoismu - ku podivu text o Hitlerovi je nejkratší. Dobře v něm však líčí kanibalismus Hitlerových řečí, vyvraždění Židů a genicidy jiných národů. Nezapomíná na psy SSmanů, na fanatické nacistické lékaře, na plynové komory a hromady ženských vlasů a kufry se zlatými zuby. Sacharov analyzuje zrod hitlerismu příliš jednoduše: pomohl mu mezinárodní monopolistický kapitál a také Stalin, štvoucí komunisty proti německým socialistům . . .

Podle Sacharova nacismus vládl 12 let, stalinismus dvakrát tak dlouho. (?) Konstatuje, že stalinismus a nacismus mají mnoho společných vlastností, což nebylo nikdy od komunistů zatím přiznáno. Stalinismus je však "subtilnější" . . . Tato subtilnost umožnila, že nejméně 10 až 15 miliónů lidí, kulaků a polokulaků, zahynulo v mučírnicích N. K. V. D. a v koncentračních táborech, jež byly prototypy fašistických koncentráků, v nichž tisíce vězňů zahynulo palbou strojních pušek, aby se pomohlo jejich "přeplnění". Sacharov otevřeně líčí, jak mnoho lidí zahynulo v dolech mrazem, podvýživou a vyčerpávací prací na stavbách kanálů a při dopravě v přeplněných vagonech. Líčí hrůzy při přesídlování celých národů, krymských Tatarů, volgských Němců, Kalmyků a kaukazských kmenů. Píše, jak Stalinův dogmatismus se ukázal na venkově, kde vládla politika vykořisťování, politika vydírání, placením "symbolických cen" za zemědělské produkty, mučnické zotročování a nechut' poskytnout sedlákům sebemenší pomoc mechanizací a vzděláním zkušených odborníků. Nelidský charakter Stalinův se objevil nejzřetelněji krutým zacházením s válečnými zajatci, kteří přežili německé tábory, jeho záštitou k Ukrajincům a v jeho drakonických dekretech na ochranu "socialistického vlastnictví." Sacharov si stěžuje, že v Sovětském svazu nesměla být zveřejněna obsažná biografie Stalina od R. Medvěděva, byť byla napsána z marxistického hlediska. Našemu autoru se líbí, že Chruščov na 20tém sjezdu strany učinil konec nejhorším výstřelkám stalinismu, neopomene však podotknout, že Chruščov za života Stalina byl jedním z jeho nejhorlivějších pomocníků. Sacharov lituje, že stalinismus dosud úplně překonán nebyl. Toto své konstatování bohužel nerozsbírá, ač právě tento bod by byl zajímavý. Opětovně žádá, aby se konečně publikovaly tajné archivy N. K. V. D. ,což se chtělo učinit

v roce 1964, dosud však k tomu nedošlo. Sacharov uvádí, že jen v letech 1936-39 víc než jeden milión dvě stě tisíc členů Strany bylo zatčeno, z nich jen padesát tisíc se dostalo na svobodu, ostatní byli umučeni při vyšetřování nebo postríleni (600.000) či zemřeli v táborech. Mluví dlouze o neostalinismu a přímo jmenuje Sergeje P. Trapeznikova, nynějšího ředitele vědeckého odboru Ústředního výboru komunistické strany, jako předního exponenta tohoto zavrženíhodného směru.

O maoismu se Sacharov vyslovuje s opovržením, vidí v něm vyvrcholení kombinovaného hitlerismu a stalinismu, jichž hrůzy přehnal do absurdnosti. Osobní kult Mao-ce-tunga vzrostl v idiotské šílenství a vehnal Čínu do jedné z největších tragedií lidstva. Přiznává, že o vnitřních poměrech v Číně není dobře informován a vyslovuje se ostře proti těm, kteří největší neštěstí maoismu vidí v rozpoltění komunistického hnutí. Vpravdě zločiny maoismu proti člověku a jeho nezadatelným právům v Číně vzrostly tou měrou, že pomoc demokratického světa čínskému člověku je daleko důležitější než ohledy na nějakou jednotu komunistického hnutí ...

Při čtení tohoto čtvrtého bodu ohrožení lidstva policejními diktátory všímáme si, že je to jediný bod, kde Sacharov ani nenaznačil způsob, jakým tomuto nebezpečí čelit, což je jistě jedním z největších nedostatků jeho jinak skvělé studie. Bud' prostě o žádné odpomoci proti diktátorům a diktátůrám nevěděl nebo - přes svou statečnost - si netroufal se tohoto ošemetného pole dotknout. Tak nám nezbyvá než hádat, co by asi mohl a chtěl. Ví, že hitlerismus musel být odstraněn jen dlouhou a hroznou válkou, která by nyní byla ničivější než minulá. Myslí, že diktatura v Rusku nemůže být odstraněna jinak? Například palácovou revolucí? Nebo vzpourou vzdělanců - jak to chtělo Československo? Je a může být Sacharov po tom, co o komunistické straně ví, ještě komunistou a je jím? To vše jsou jen dohady, na něž jeho esej neodpovídá.

Sacharov se také docela vyhnul zkoumání, proč a jak v Rusku k diktatuře došlo - a přece takové zjištění je veledůležité i při léčení této nemoci. O těchto problémech byly ovšem napsány knihovny studií, vzpomínám si jen zde na studii Hannah Arendtové **The Origins of Totalitarianism**, která přiznává, že instituce totalitarismu někdy odpovídají potřebám nových mas bezdomovců, jak je zrodila naše technologická éra. Což znamená, že proti policejním diktátůrám není žádný jednoduchý recept rychle účinkující. Tím zajímavější jsou události posledního roku v Československu, které došlo daleko mírnou a mírovou cestou k svržení diktatury a jež by bylo totalitarismus stalinské doktríny a praxe shodilo úplně, kdyby na jeho hranicích nestál ještě velký policejní a vojenský kolos. Kdyby se byl čes-

koslovenský experiment - a to slovo užívám v plném jeho nejvlastnějším smyslu experimentu vědeckého - povedl, postrčil by můj národ historii lidstva kousek kupředu. A o experimentu samém budou napsány stohy knih a studií a vyzní v prohlášení, že Češi a Slováci se zasloužili o demokracii a tím i o budoucnost lidstva. Už dnes nejsou neznámým národem Chamberlainovým mnichovských dnů. Dalí světu už dnes víc, než od něj dostali.

HROZBA INTELEKTUÁLNÍ NESVOBODY

Poslední a pátou hrozbou lidstva je - jak říká Sacharov - hrozba nezávislosti a důstojnosti lidské osobnosti. Je to hrozba základní povahy, vlastně všechny předchozí se mohou na ni převést. Vždyť hrozby války, hladu a teroru jsou vlastně nebezpečí nepřímá, přímým nebezpečím člověka je ohrožování jeho duchovní osobnosti. Tímto konstatováním přestává být Sacharov vlastně marxistickým myslitelem, neboť ve svém textu uznává primát ducha nad hmotou a vidí v zabíjení ducha - a inteligentní tvořivosti - zločin největší.

Sacharov ve svém eseji a jím bojuje proti dušení člověka masovou kulturou, s jejím zdůrazňováním zábavy a utilitarismu a s její "ochranou" cenzury. Státní výchova má jistě určité přednosti, avšak její vadou je přílišná standardizace, přílišný důraz na autoritu, omezení debaty a snižování intelektu v době, kdy se u člověka formuje. Je vysoce škodlivé zavádět v moderním světě systém škostnatělých zkoušek mandarínských, platný ve staré Číně. Sacharov se vyslovuje proti manipulaci informací všeho druhu, jakou nalézá v teorii propagandy a reklamy, a odsuzuje, že se na těchto polích užívá a zneužívá znalostí, vzatých z psychologie člověka a davů. Varuje před všemi pokusy s lidmi, jež nejsou kuřata ani myši, cituje také Norberta Wienera, otce cybernetiky, který nechtěl, aby se počítačích strojů užívalo k dosahování abstraktních cílů při řešení abstraktních problémů, což by postupně ničilo lidskou zvědavost a stupňovalo odčizení člověka od prostředí, v němž žije.

Sacharov pak dlouze a statečně popisuje sovětské metody formování veřejného mínění, neslušnou cenzúrou uměleckých děl, sovětské pronásledování lidí samostatně myslících, známé literární procesy, a nešetří slovy, takové metody odsuzujícími. Jsou výtvozem hloupého byrokratismu, hypokrizového "socialismu" a ničí obraz Sovětského svazu ve světě. Podotýká také, že se stalinismus podobá smutně proslulému McCarthyismu z doby studené války ve Spojených státech. McCarthyismus byl ovšem daleko mírnější než stalinismus - ač sám jej bránit nemíním: jeho "zásluhou"

jsem byl vyškrtnut se seznamu osob, které měly dostat právo stálého pobytu ve Spojených státech zvláštním privátním zákonem kongresu, protože československá kvóta byla na roky vyčerpána. Proč? Protože jsem byl po opuštění čs. diplomatické služby zaměstnancem sekretariátu Spojených národů, kteroužto instituci velký bojovník pro svobodu člověka prohlásil za komunistickou. Stalo se to právě v době, kdy jsem byl na podkladě noty Československého delegáta u Spojených národů vyšetřován pro psaní proti komunismu! Má žena však právo stálého pobytu tímž zákonem kongresu dostala, měla patrně jiné smýšlení než já, smýšlení, na které se při slyšení kongresem ji ani mě nikdo neptal!

Sacharov píše, že dnes klíčem k pokrokové obnově systému vlády v zájmu lidstva je intelektuální svoboda. "Tomu porozuměli především Čechoslováci a nemůže být pochyby o tom, že máme podporovat jejich statečnou iniciativu, jenž je tak cenná pro budoucnost socialismu a celého lidstva. Tato podpora měla by být politickou a v počátečních stádiích měla by obsahovat i pomoc hospodářskou." Cituji tento odstavec psaný v červnu roku 1968 a tedy před rozhodujícími konferencemi v Cierné a v Bratislavě a před okupací země, abych ukázal vděčnost jednoho Čecha k vzdělanému Rusovi za jeho porozumění, jež nebylo na nejvyšších místech slyšeno. Zdá se, však že československý příklad přes násilné potlačení nezůstane bez odezvy v zemích za železnou oponou, a že Praha se zas stane civilizačním centrem Střední, ne Východní Evropy, odkud její civilizační vliv se bude šířit na východ, nikoliv poprvé v historii Evropy. Mohu zde jen poukázat na studii Antonína Cekoty v říjnovém čísle Proměn jejich pátého ročníku, v níž civilizace Ruska byla dána na bedra našemu malému národu. Po událostech roku 1968 tento úkol se sice zdá vzdálený, ne však docela nerealistický.

O SACHAROVĚ NADĚJI

Velkou Sacharovovou nadějí v nápravu věcí lidských je postupné sblížení a spolupráce mezi dvěma existujícími protikladnými sociálními a hospodářskými systémy, mezi socialismem a kapitalismem, které jsou reprezentovány zejména Sovětským svazem a Spojenými státy.

Sacharov nenávidí nákladné závody mezi Sovětským svazem a Spojenými státy, které přirovnává k zbytečným lyžařským závodům. Jsou-li Spojené státy v tomto závodě stále zatím první, je to podle Sacharova zejména proto, že Rusko prodělalo strašlivou válku a různé "tragické události", kterými nazývá patrně komunistický "kult osobnosti." Podle něho komunistický hospodářský systém prokázal svou životaschopnost a zvedl

hladinu životní úrovně širokých vrstev obyvatelstva Sovětského svazu. Žádný systém neučinil tolik jako komunistický k oslavě práce a pracujícího lidu. Za jeho největší zásluhu pokládá Sacharov jeho dobrý vliv na společnost kapitalistickou: bez tohoto vlivu tato společnost byla by krutější a více by pracující vykořisťovala a mnohé sociální vymoženosti, dnes v Americe běžné, by neexistovaly. V tomto konstatování je patrně něco pravdy.

V ostatních svých vývodech Sacharov se ohrazuje proti oficiálnímu komunistickému učení, jakoby kapitalistický hospodářský a sociální systém měl brzy zajít na své protiklady a že spěje do mrtvého bodu. Naopak i tento systém dokázal svou životnost a schopnost přizpůsobování novým situacím, je schopen vývoje k dokonalejšímu - jako systém komunistický. Také je pravda, že sovětský těžký průmysl dohonil americký, avšak americký je dosud daleko před sovětským na poli modernějších a subtilnějších oborů, je napřed v automatizaci, v užívání počítačích strojů, ve výrobě určitých chemikálií a zejména v průmyslovém výzkumu, takže před několika desetiletími nemůže být řeči o tom, že Sovětský svaz Ameriku dohoní úplně. Sacharov také radí ke skromnosti, říká, že komunismus ve své technologii jen opakuje vymoženosti kapitalistické, takže mohl užít při budování svých průmyslů - a jmenuje velké řady oborů - amerických zkušeností, pokusů a výzkumů.

Ovšem i Amerika se mnoho od komunistů naučila, a proto, jak Sacharov slavnostně prohlašuje, jeden systém může druhému mnoho užitečného dát, oba se mohou jeden od druhého mnoho naučit. Jejich nepřátelství je lidstvu škodlivé, jejich spolupráce dává naději, jedinou velkou naději, k překonání existujících hrozeb lidstvu, o kterých Sacharov tak široce a dlouze mluvil jen proto, aby sovětsko - americkou spolupráci fedroval.

Taková spolupráce je možná již proto, že se prý oba systémy sblíží. Komunistická teorie sice říká, že v Rusku není bohatých a chudých, že platy jsou vyrovnány, kdežto v Americe nalezneme na jedné straně boháče a na druhé bídu. Podle Sacharova není nic hloupějšího než taková tvrzení: i v Rusku jsou velké rozdíly ve mzdách a platech, za Stalina se vyplácely v uzavřených obálkách, aby se nespravedlnosti kryly. I v Rusku je příliš velký rozdíl mezi životní úrovní ve městech a na venkově, následkem čehož na 40 procent lidí žije v Sovětském svazu v těžké hospodářské situaci, zatímco v Americe jen 25 procent na hranicích nedostatku. I v Sovětech existuje 5 procent obyvatelstva, patřícího k vládnoucí třídě, naopak by bylo nesmyslem revoluci odstranit americkou třídu boháčů a milionářů: konzumují sotva 20 procent národního důchodu, revoluce by hodila

Ameriku nejméně o pět let dozadu a ochudila by všechny. Kdy pak jsme slyšeli hlas ze Světského svazu mluvit tak rozumně?

Podle Sacharova sociální a hospodářská struktura obyvatelstva v Sovětském svazu i ve Spojených státech je podobná - nehledíme-li k problému 22 miliónů černochů v Americe, který je problémem rasovým a nikoliv hospodářským a třídním. Oba systémy se již nyní neustále sblíží, ve Spojených státech vzrůstá státní kontrola nad soukromým hospodářstvím, v Sovětském svazu se začíná uvažovat o idividuálnějším plánování a přirozenějších zbožních vztazích, určujících ceny zboží. A Sacharov zde jmenuje Jugoslávii a zase Československo, které se pokouší o reformy komunistického hospodářství, jež mohou prospět světu. Je nesmyslem si přát, aby druhý systém ztroskotal, vždyť vymoženosti jednoho brzy poslouží i druhému. Sociální pokrok v druhé polovině dvacátého století záleží ne v antagonismu, nýbrž ve spolupráci a postupném zmizení rozdílů obou systémů. Zájem lidstva a jeho přežití to vyžadují.

Jsem dalek toho, abych Sacharovovi, lidstvu i samu sobě chtěl brát jeho velkou naději o nápravě věcí lidských. Sblížení a poctivá spolupráce bez zadních myšlenek obou systémů by jistě bylo pokrokem pro oddálení válečných konfliktů a zvýšení životní úrovně miliónů obyvatel zeměkoule. Nemyslím však, že zde Sacharov nalezl lék univerzální. Domnívám se, že jeho velká naděje nestojí na příliš pevných nohách.

MALÁ KRITIKA VELKÉ MYŠLENKY

Sacharov na konci svého eseje, jak opakujeme podruhé, výslovně žádá o kritiku svého plánu, na zachránění lidstva před hrozbou budoucích katastrof. Tu mi předně napadá, zda sblížení kapitalistického systému - lépe by bylo mluvit o tak zvaném kapitalismu a o tak zvaném socialismu - by náhodou také nezdvojnásobilo chyby obou systémů, místo aby posílilo jen jejich přednosti. Sacharov stále mluví o tom, co přejme kapitalismus dobrého od socialismu a co socialismus dobrého od kapitalismu. Ne m o h o u však od sebe brát také nebo jenom i špatné své stránky? Sacharov mi připadá tak trochu jako ta sličná baletka v staré anekdotě o Bernardu Shawovi, jež slavnému dramatikovi nabídla svou ruku s tím, že jejich děti budou ze všech nejchytřejší po svém otci a nejkrásnější po své matce. Víte, že Shaw lákavou nabídku zdvořile odmítl s tím, že nemá záruku, že děti nebudou krásné po něm a moudré po ní.... Máme jistě také právo se ptát Sacharova, jakou má záruku, že jeden sovětsko - americký a socialisticko - kapitalistický systém nepřevezme od ruského vzoru jeho policii a teror a

cd amerického jeho zbožnění zvyšování zbytečného konsumu a stupňování psychologické reklamy? Televize v obou státech jistě je obrazem jejich systémů: co když po jejich sblížení i v Americe bude krmít lidi ideologickou propagandou, vědecky nebo nevědecky řízenou, a v Rusku prokládat Shakespeara reklamami past na zuby a coca-colou? Neučí se už děti - a nejsou národy velkými dětmi? jeden od druhého spíše uličnictvím než ctnostem? Neměl Sacharov ve svém eseji aspoň naznačit, co mají Spojené státy přejat od Sovětského svazu a naopak? Slova demokracie a socialismus jsou příliš obecná a Rusko i Amerika jim rozumí různě. Možná, že někde mezi nimi se socialismus a demokracie mohou setkat ve společném manželství - šťastném manželství. Českoslovenko leží na těchto hranicích a mohlo by se učit od obou systémů. Přijímat však jen odbrné a zavrňovat jen zlé předpoklady velkou mravností a moudrost, kterou jsme v letech 1945-48 neměli. Zdá se však, že chybami se člověk učí a že jsme dost trpěli, abychom se konečně nechtěli postavit na své nohy a přijímat od ciziny - kriticky.

Sacharov, opakujeme, vidí záchranu lidstva ve spolupráci Sovětského svazu a Spojených států. Zdá se mi to trochu pyšné: je pravdou, že jsou to -ovšem jen dnes a třeba už ne zítra - dva nejmočnější státy světa, avšak to neznamená, že jsou na světě samy, Sacharov má vědět a měl to napsat, že relativně jejich moci na světě ubývá a že se jejich sféry působnosti menší. Ve sféře americké jsme se dožili odcizení Francie od NATA, odstředivých snah jihoamerických států, postupné rozpadávání britského společenství národů, kdysi pevně s Amerikou spojeného, odcizení arabského světa atd. Moskva ztratila vliv v Číně, v Albánii a také Rumunsku a Československu, v němž okupace jejím postavení uškodila, a její pokus sjednotit komunistické strany po světě, který měl být účinný konferencí v Moskvě, ztroskotat. Budoucnost je teprve nejistá, na hegemonii Ameriky a Ruska kolem roku 2000 vážní myslitelé už nevěří a mluví o vzrůstu moci Číny, Japonska, Brazílie a jiných. Už čísla populačních statistik dokazují, že minorita rusko-americká bude mnohem menší proti lidstvu světa než je dneska. Sacharov také přehlédl, že bílá rasa neudrží svou mocenskou pozici na světě, že meč moci přejde na rasy jiné, zejména na rasu žlutou, což je sice dobrý důvod pro rusko-americkou spolupráci a sblížení, snižuje však velikost Sacharovy naděje v jeho univerzální lék, který ve svém eseji vynášel.

Podívejme se na Spojené národy, v nichž prvních deset let po válce vládly Spojené státy víc než třemi čtvrtinami hlasů a Sovětský svaz zbytkem. Tato hlasovací imperia se pomalu rozpadají, dnes ani Amerika ani

Rusko nemá zaručenou automatickou většinu pro své návrhy. Evropa a Amerika v nich ustoupily ze slávy, poprvé - ženevskou Společnost národů v to počítaje - je Asiat generálním sekretářem. Vládou v nich malé státy množstvím svých hlasů, což se nazývá nerealistické, což je však demokratické podle hesla, tolik hlasů, kolik národů. Dnes je tímto systémem bílá rasa bita, avšak nebude v budoucnosti -budou-li Spojené národy existovat v dnešní formě - jejím jediným štítem a ochranou? Nebudou se jednou bílí dovolávat protirasistického ustanovení v Prohlášení lidských práv?

Ani dualismus socialismu a kapitalismu, jak jej Sacharov vidí, a který chce hospodářsky sblížovat, neodpovídá v dnešním světě skutečnosti. Existují i hospodářské systémy jiné, přešlé ze starých dob nebo hybridní, s jichž existencí také lidstvo musí počítat. Například hospodářský systém Indie a mnohých arabských států není socialistický ani kapitalistický, i v těchto třetích systémech může být mnoho dobrého, což se má studovat po případě aplikovat. Někdy i z malých státeků -jako kdysi z malých starořeckých obcí - mohou povstat vykupitelé lidstva, také není pravda, že inteligence hospodářská a sociální-o jiných polích ani nemluví! se regrutuje jen z Ruska nebo z Ameriky. Podívejte se jen na procento z ciziny příšlých vysokoškolských učitelů a vědců na amerických universitách a výzkumných ústavech. Kolik členů SVU je takto zaměstnáno! A kolik Němců, Francouzů, Číňanů a Japonců v Americe bádá jen v oborech atomové fyziky a elektrotechnickém výzkumu! Západní Evropa je stále dnes ještě reservoárem světové vědecké inteligence, byť utrpěla na svém mocenském významu. Nebo právě proto, že utrpěla, ohromný vliv řecké filosofie a vědy začal se šířit v římském imperiu až tenkrát, když Řecko ztratilo svou politickou samostatnost. Západní Evropa je dnes Řeckem ruského i amerického imperia.

Sacharov se na svět dívá příliš s hlediska dneška a s hlediska dnešní mocenské situace na světě. Což překvapuje u muže, pracujícího v moderní fyzice a tolik přemýšlejícího o nebezpečích technologie. Dokazuje to, že moderní technologie je nástrojem moci a že se zavrtala hlouběji do lidského myšlení, než se obáváme. Jak ještě dále budeme hledět dokázat.

KRITIKA SE STÁVÁ OSTŘEJŠÍ

Sacharov vidí nápravu věcí lidských a záchranu světa ve sblížení a spolupráci Ruska a Ameriky, v jejich spolupráci na poli sociálním a zejména hospodářském. Z ní patrně by později se vyvinula i spolupráce v jiných oborech lidské kultury. Zde bohužel Sacharov se projevuje jako pravo-

věrný marxista - nikdy to nezapírá - neboť pokládá každou civilizaci za odvozenou z hospodářských podmínek výroby, veškerá kultura lidstva je mu jen - ač to výslovně neříká - nadstavbou hospodářského řádu. Sacharov je marxista jistě velmi neortodoxní, přece však překvapuje, že při kritice tak mnohého, co v Sovětském svazu viděl a zažil, se neodvažuje ani naznačit, že nová záchrana světa, kterou přece může přivodit jen nové myšlení, by se chtěla nebo mohla dotknout samých zásad marxistické filosofie, kterou pokládá za svatou. Chce reformovat skoro všechno na světě a v Sovětském svazu, nikoliv však filosofii, z které se tolik zrodilo a jež hluboce formovala svět. Chce hospodářské sblížení Ruska a Ameriky, neřekne však ani slovo o tom, že se při tomto sblížení patrně musí změnit i ruská a americká filosofie, na níž vše ostatní je postaveno.

Vždyť přece i Lenin - nejen Masaryk - teorii a praxi neodděloval od sebe, teorie mu byla jen první fází praxe. Učení, velké idee a ideologické nadšení mění život, nikoliv obráceně. Filosofie, povstala z denního života, může být jen úzce pragmatická, ba méně - oportunistická. Jen velké a ne-oportunistické idee dělají a formují budoucnost, nikoliv obcházení a přeshlapování kolem zvláštních technických a hospodářských problémů.

Nedomnívá se Sacharov při svém velkém vzdělání, že mnohé dobré i zlé věci povstaly v Rusku za posledních padesát let z marxismu - leninismu, neví Sacharov, že jak americká svoboda - lidská nebo maloměšťácká - a také americký shon po penězích a kariérách mají svůj původ v nedostatku jednotné filosofie v americkém životě nebo spíše v ohromném obdivuhodném a také často škodlivém pluralismu amerického způsobu myšlení? A jsou-li tyto rozdílné filosofie základem myšlení ruského a amerického člověka a jsou-li původci jeho hospodářství, sociálních a politických institucí, jak si Sacharov představuje, že se bude měnit ruské a americké hospodářství a celý životní styl obou zemí bez změny jejich filosofii? Chce Sacharov prosadit, aby se v Americe začlo myslet marxisticky a chce Rusku naroubovat pluralismus všech filosofii světa? Byla by potom Amerika i Rusko lepší než jsou dnes? Sotva!

Jinými slovy Sacharov zapomněl žádat, aby lidstvo přestalo věřit ve své individuální filosofie a aby aspoň Rusko a Amerika se shodlo na jediné. Zapomněl žádat, aby se na nějakém sjezdu v neutrálním (filosoficky neutrálním) místě sešli filosofové ruští a američtí a aby hleděli ze svých filosofii vyloučit vše, co se druhému nelíbí, a přijat to, co se mu líbí. Aby se sjednotili aspoň na základních myšlenkách nového společného myšlení. Sacharov tohle zapomněl navrhnout, protože je na to příliš moudrý: jet' jistě, že by taková konference nebo sjezd buď poskytl pohled naprostého

rozbuje nebo duševní bídy. A že by byl při své impotenci terčem všech karikaturistů celého světa, že by byl nevýslovně směšný.

Tohle není pesimismus za každou cenu - i pro sblížení filosofii, tak nutných pro mírové soužití ideologicky rozpoltěného světa, lze něco užitečného udělat hned. Dát vzdělavcům svobodu, aby takovou jednotu mohli pokorně a pomalu aspoň hledat a o ni se pokoušet. A prvním předpokladem takového hledání je intelektuální svoboda, o níž Sacharov ve svém eseji napsal tolik krásného. Prakticky to však znamená, že v Sovětském svazu filosofie marxismu přestane být jedinou filosofií dovolenou, jedinou filosofií, jež se vyučuje na státních učelích - jiná nejsou - a jedinou filosofií, která smí formovat mozky sovětských lidí. A k tomu je bohužel daleko, je daleko v Rusku k svobodě badání filosofického. Vždyť kom. strana v srpnu 1968 uveřejnila v Pravdě směrnice pro chystané sté výročí Leninových narozenin v roce 1970, jimiž zabíjí naději v ideologickou svobodu v Sovětském svazu! Nepřímo kárají i československé snahy po svobodě myšlení, znovu dogmaticky vylučuje z diskuse všechno myšlení nemarxistické nebo protimarxistické. Víím, že Sacharov s tímto dogmatismem nesusouhlasí, víím také, že nemohl v Sovětském svazu se otevřeně vyslovit pro naprostou svobodu filosofického myšlení. K jeho mlčení v této důležité otázce je však třeba hodně hlasitě říci, že americký a západní filosofický pluralismus, s jeho novoplatonstvím, novotomismem, existencialismem, neovitalismem, novokantismem, pozitivistickými a metafyzickými učenímí, s jeho pragmatismem i učenímí fenomenologickými, je zatím lepším krokem k filosofické různobarevné jednotě lidstva, než každý dogmatismus, prosazovaný terorem policejním, hospodářským i psychologickým. Přes svobodnou rozpravu a debatu o hodnotě různých doktrín vede přímější cesta k "pokroku, mírovému spolubytí a k intelektuální svobodě" - tyto pojmy jsou vzaty z titulu Sacharova eseje - než cesta dogmatiků, kteří zapomněli, že od doby sepsání Kapitálu proteklo mnoho vody pod londýnskými mosty. A je pro marxismus a jeho vyznavače typické, že málokdy slyšíme o existenci nějakého novomarxismu, ač mnohem osvědčenější filosofie se takového dodatku ve svém názvu nebojí. Sacharov měl ve svém jinak tak výborném eseji přiznat, že marxismus trpí zkornatěním - tepen a sklerotickými záchvaty všech starých pánů.

Mně nemarxistovi ne všechno se na marxismu nelíbí. Líbí se mi zvláště jeho dialektická metoda, která po očištění různých nánosů by mohla zdravě působit i v jiných nemarxistických filosofiích. Tato metoda však předpokládá svou svobodu diskuse a svobodu volby argumentů. Za ni Sacharov svým esejem krásně bojuje a má být ve svém boji podpořen všemi lidmi

dobré vůle. Není však možno jedněmi ústy prohlašovat neomylnost jedné doktríny a nutost intelektuální svobody.

Hledání nějaké volné a dobrovolné jednoty všech filosofických systémů lidstva je v podstatě vždy hledáním společného jmenovatele různých myšlení. Jako na každé politické konferenci nebo na každém mírovém jednání je nutno hledat nejprve body, v nichž je na obou stranách shoda nebo není aspoň příkrý rozpor, tak i ve věcech filosofických nutno postavit jediný dům, byť o mnoha příbytcích. O takovém domě o mnoha různých příbytcích, v němž různí lidé mohou pokojně bydlet, jsme už někde slyšeli. Kde ipak to bylo?

Spojené státy a Sovětský svaz nejsou schopny postavit jediný dům o mnoha příbytcích pro všechny. Jsou schopny jen postavit si každý dům a v něm se zařídit po svém - na útraty svých podnájemníků. Dva domy, americký a ruský, umožnily znásilnění Československa Sovětským svazem. "Spolupráce" Ameriky s Ruskem se zde zvláště hezky neprojevila - ba víc - dala ránu z milosti Sacharovu nápadu. Sovětský zločin byl spáchán pod shovívavým pohledem Ameriky, vyhrůžka atomové války je vítanou výmluvou nicnedělání. Vyložilo se nám, že na Jaltě k žádnému rozdělení světa mezi Amerikou a Ruskem nedošlo, žádné ujednání v tomto směru neexistuje. Věřím tomu, vím, že existuje rozdělení světa a Evropy jen *via facti*, což je ovšem mnohem horší než kdyby šlo jen o dodržování nějaké, třeba nemravné smlouvy. Nemravnost dvou mocenských zájmových sfér tak starostlivě zachovávaná je nejodpornějším odkazem studené války a mnoho dnešních "politiků" si myslí, že je zákonem míru a požadavkem holého života. Mír však se neuskuteční na hrobě malých států a také ne na ničení práv člověka a národů. Neuskuteční se ani s heslem zachování statu quo - jde-li o stav nepřirozený. Války vždy vznikaly z nepřirozených řešení, přijatých velmocemi k udržení tak zvané mocenské rovnováhy. Život je však dynamický, poměry se mění, a každý pokus zastavit historii - a bylo vojenské obsazení Československa v srpnu 1968 něco jiného? - je podkopem, položeným pod světový mír.

Sovětsko - americká spolupráce musila by dojít, aby byla něco planá, k ujednanému zřeknutí se mocenských sfér, aby rovnováha mocenských sil se stále mohla svobodně hledat - jak ji hledá každá váha nefalšovaná, která chce vážit a hodnotit, a nikoliv druhého podvádět. Jinými slovy, sovětsko - americká spolupráce a zblížení jejich systémů bude jen tehdy v zájmu světového míru, nebude-li bránit tomu, aby mocenské síly a tedy i tužby a přání jiných rovnováhu spoluputovaly. Československý případ byl pravým opakem takovéto spolupráce a proto lidstvo se po něm

jen přiblížilo k atomové válce a oddálilo od ušlechtilých cílů Sacharovova eseje.

MA DNEŠNÍ MLÁDEŽ CO MLUVIT DO BUDOUCNOSTI?

Nesouhlasím s tím, že Sacharov ve svém výtečném eseji neřekl ani slovo o mládeži nebo k mládeži. A přece mluvil o tolika problémech, je třeba vysvětlit, proč vynechal mládež. Co pak dnešní mládež není problémem? Co pak lze mluvit o budoucnosti a mlčet o ní? Co pak mládeži nepatří budoucnost? A víc, nebude ji dělat dnešní mládež? Zvláště, když sám Sacharov říká, že náprava věcí lidských se musí řešit v určitých etapách, od roku 1970 do 85, kdy právě dnešní mládež bude u vesla a převezme kormidlo budoucnosti lidstva?

Proč je dnešní mládež problémem tak velikým? Protože je v opozici, řeknete, a dodáte, že každá nová generace byla na štiřu s generací starší, vždycky byla v opozici. Tohle je pravda jen částečná - rozdíl mezi mládeží minulých generací a mládeží dnešní je v kvalitě její opozice.

Dříve opozice mladých se týkala triviálních věcí a i svou formou byla většinou nevinná. Sem tam protestovala proti lokálním zjevům a kritizovala své rodiče, své učitele a vlády, pod nimiž žila. Opozice většiny dnešní mládeže je však totální, nejde proti malichernostem, nýbrž proti celé společnosti jako takové, proti jejímu zřízení, proti jejímu - jak se už i česky začíná říkat - "establišmentu". A tahle její opozice není lokální, nýbrž světová, vidíme ji v Praze jako v Kalifornii, v Paříži jako v Tokiu. A co hlavního: není to opozice někým nebo něčím organizovaná, třeba komunisty nebo fašisty, je to opozice spontánní, čili opozice pro dnešní establišmenty, ať již socialistické nebo kapitalistické, mnohem nebezpečnější.

Tato nebezpečná opozice mládeže světa proti dnešnímu společenskému zřízení se projevuje v New Yorku i v Kalkutě sterým způsobem: někdy způsobem nedospělým, dlouhými vlasy a vousy u hochů, nošením vlasů jako cezené nudle, vysokých bot nebo rozmajdaných tenisek u dívek, často ze zámožných rodin. Projevuje se někdy způsobem pro mládež nebezpečným: nemírným požíváním alkoholu, kouřením a užíváním drogů a sexuálníím liberalizmem. Projevuje se i ve velkém počtu sebevražd mladých lidí a často také v násilnostech, které páchají, ač jde často o mládež studující a tedy inteligentnější než je mládež průměrná. To vše jsou znaky - a jak víte, je to mínění všech současných psychologů - odcizení dnešní mládeže od stávající společnosti, to vše jsou znaky boje proti konformismu, který mládežní společnost vnucuje, je to revolta proti existujícím po-

měřům. Mládež totiž více instinktivně než vědomě cítí, že se věci vedou od deseti k pěti, a že ona bude obětí katastrof, jež cítí v ovzduší doby. Mládež je citlivějším seismografem než jsou lidé starší a staří, její neklid ohlašuje neklidné doby a její nervóza je nervózou našeho století. Sacharov si měl všimnout tohoto zjevu, nad nímž mohou zavírat oči jen lidé, které budoucnost nezajímá, a kteří doufají, že dožijí svůj život slušně ve světě, který sami pomáhali dělat a na který si zvykli. Neví Sacharov, že každá reforma, již propaguje a kterou pokládá za nezbytnou pro přežití lidstva v našem století, je předem odsouzena k nezdaru, nebude-li mít souhlas, ba nadšenou spolupráci mladých?

Vím, proč se Sacharov o dnešní mládeži a její opozici nezmiňuje: při všech svých výborných a často dalekojdoucích návrzích Sacharov, atomový fyzik a neortodoxní komunista, zůstává velkým konservativcem. Jistě si čtenář jeho eseje všiml, že spíše chce socialistický systém hospod. a života s kapitalistickým spojit, než oba ze základů změnit. I Sacharov patří k lidem, jichž dobrý úmysl rád uznáváme, kteří chtějí zachránit starý svět reformami. Nechtějí svět nový, chtějí jen starý omýt z jeho hříchů. Sacharov nepatří k revolucionářům mláde, nýbrž k reformátorům, jímž se ovšem může podařit katastrofu oddálit, zač si všem zaslouhuji našeho souhlasu. Proto se mu dnešní mládež nemůže líbit, hle, proč o ní raději pomlčel.

Proto se také vyhnul filosofickým otázkám, již ne docela skrytým pod povrchem lidských věcí, jak jsme napsali v předchozí kapitole. Máme však nyní povinnost zeptat se, co dnešní mládež vlastně chce a skromně jí pomáhat hledat a snad i trochu formulovat její opoziční myšlenky, aby její spontánní a nepromyšlená opozice byla účinnější. Je-li někde vláda špatná, lid musí skládat svou naději v opozici. Je v této pozici možná větší naděje než v okamžité rusko - americké spolupráci, již tato opozice jistě překážet nemíní.

MODERNÍ ČLOVEK POUTNÍKEM V LABYRINTU SVĚTA

Mladý člověk je hledajícím poutníkem v Labyrintu světa. Nic by nebylo snadnější než slavné dílo Komenského zmodernizovat a převést do dnešní doby. Pansoficky vzdělaný autor dneška by s dnešním mladým člověkem mohl procházet všemi stavy lidskými, stavem vládců, vojáků, vědců a umělců, a svému poutníku ukázat všechno to šmejdění, kolotání, tancování, kulhání, opíčení atd., o kterém Komenský píše. A zase by našel, že všechno dnešní chvátání, kvaltování a pospíchání není než marnost nad marností, a podškraboškami vládců, vědců a kazatelů by našel tváře vlčí, liščí, medvědí a

tygrí, našel by prázdnotu, kterou jedni trychtěři přelévají do hlav druhých a kterou opisují z jedné knihy do druhé. A náš mladý poutník by objevil - nestalo-li se tak už - že pojmy, kterými se lidé snaží dorozumět, znamenají málo nebo nic, a že čím znějí slavnostněji, tím prázdněji duní. Není div, že moderní poutník v labyrintu světa začal již ohrovnat nos na slova jako "demokracie", "svoboda", "národ", "lid", "právo", "zákon" a tak do nekonečna. A že odcizeně začíná prchat z tohoto bludiště, v němž pojmy se míchá jako s kartami hazardu, v němž staré hodnoty se kácejí a nové se nestaví, proto že všechno je jen -relativní.

Vytýkal jsem už Sacharovovi, že na všechny hrozby má jediný lék (rusko - americkou spolupráci), sám však chci být ještě obecnější: všechna nebezpečí lidstva lze převést na jediné - na univerzální zrelativizování věcí a lidí, ideologií i vědeckého poznání, na zboření hierarchie hodnot, kteroužto katedrálu stavělo lidstvo po tisíciletí a jež zde před námi leží v troskách. Dnešní lidstvo už nezná autoritu, protože všechny selhaly, nevěří v nic a nikoho. Ve světě křížem krážem zrelativizovaném, v němž není nic jistého, se přirozeně člověk, zvláště mladý a přemýšlející, musí cítit odcizen, nespůj a zoufalý. Jako Komenského poutník, jenž má svou moderní obdobu v Kafkově románu, když prohledá město lidských stavů a komůrek, z nichž jedna neví nic o druhé.

Poutník, který vidí pod brýlemi mámení smutnou skutečnost, který vidí krátkodechou relativnost moderního shonu po penězích, kariérách a moci, tuší, často velmi mlhavě, že za lidským městem labyrintu světa je Ráj srdce, kde časné se mění ve věčné, pomíjivé v trvalé a relativní v absolutní. Toto mlhavé citění není návratem k starým vírům, je modernější, než si myslíme. Je to tušení miliónů mladých a dnešním relativním establishmentů odcizených lidí, kteří zas hledají absolutnější a věcnější pravdy ve vědě, v srdci, ve víře v náboženská učení, v Zen Zen buddhismu, v indických doktrínách karmy a nevím v čem ještě. Knihy jsou již napsány o probouzejícím se náboženském životě všech církví a vyznání, a po New Yorku chodí otrhaní proroci, zvěstující konec světa a volající po pokání lidstva - jako vždycky na konci časů. A co dělá moderní věda, která konečně je na správné cestě? Řeknete, že ničí staré axiomy o nezníitelnosti hmoty a energie, víru v kauzalitu dění, že ničí "absolutní" dogmata přírodopisná i sociologická. Ano, správně, ale mílí je proto, že to byla dogmata falešná, svou apriornost jen předstírající a příliš anthropomorfní. V moderní fyzice Einstein, který neprávem přešel do historie vědy jako vynálezce teorie relativity, pochopil, že všechno relativní předpokládá něco absolutního, a je vpravdě vynálezcem absolutna: jeho teorie relativity je v podstatě pokusem nalézt Absolutno při fyzickém měření, jeho

teorie stojí a padá s jeho vynálezem absolutní rychlosti světla. A je-li v moderní vědě absolutistická kausalita nahrazena pravděpodobností, neznamená to nepřesnost, nýbrž uznání nezměřitelného zbytku, v němž sídlí Absolutno a jež pýchu našeho měření neustále koriguje, jsouc tak velkým Napravitelem věci lidských.

Holand'an Bernard Delfgaauw ve své knize *De wijsbegeerte van de 20e Eeuw* (Filosofie dvacátého století), tvrdí, že devatenácté století bylo stoletím analytickým, kdežto dvacáté je století syntetickým, nikdy se nehledala v různých filosofiích a učeníh jednotu tak jako ve filosofiích současnosti. Minulá století a zvláště století devatenácté ve fysice vynášlo přerůzné "síly", magnetickou, elektronickou, přitažlivost zemskou atd., chemie rozsekala hmotu asi na devadesát již nezničitelných prvků, stejně postupovaly i vědy ostatní, věda moderní se však kupodivu vrací k hledání jednoty starých alchymistů v chemii, k jednotnému principu, hýbajícím nebem a zemí, který Dante tak dobře nazval Láskou. Mladá věda, mladí inteligenti a mládež vůbec zas hledají jednotu v mnohosti, věčnost v dočasnosti a Absolutno v relativním. A jistě, že myšlenka jednotné vlády po celém světě, po které Sacharov na konci svého eseje touží a jež podle něho se má uskutečnit v letech 1980 až 2000, není cizí tomuto obecnému snažení vědy, čímž se zas k poslední velké myšlence, ať se zdá být dnes sebe utopičtější, přihlašuje. Dělí nás od něho jen různé cesty, které k této jednotě vedou: neboť žádá-li Sacharov splnutí ruského a amerického hospodářství systému jako předpoklad jednoty světa, která jediná může zaručit světový mír, běrem se my strmější a delší cestou úplné proměny myšlení člověka ve směru, cítěném dnešní mládeží, hledaném pravicí vědci v jejich laboratořích a novými lidmi v jejich srdcích. Svět pokoje a míru, který bude domovem všech lidí, bude buď světem Ráje srdce - nebo nebude vůbec.

O SVĚTOVÉ VLADĚ

Sacharov končí svůj velezajímavý esej nastíněním čtyř období, v nichž se má uskutečnit jeho konečný cíl - jednotná vláda nad světem. Tato období chronologicky naznačují postup v politickém a hospodářském sbližování socialistického a kapitalistického systému a zde již není třeba opakovat všechny námítky, které už byly naznačeny a jež vyslovují naše pochyby ve velkou naději Sacharovu. Konstatujeme však s vděčností, že náš autor upustil od nepřijatelného jádra marxistického - leninského učení, podle kterého mělo dojít k jednotnému komunistickému světu a to buď evolucí nebo revolucí. Sacharov se ve svém smířlivém esejí tedy vzdává ruské imperialistické ideje, patrně poučen osudem španělských vlád-

ců Jižní Ameriky, Napoleona a Hitlera, a chce dojít k světové vládě, která má zaručit světový mír, mírovou cestou. Sacharov proto říká, že "ve čtvrtém období socialistická konvergence zmenší rozdíly v sociálních strukturách, rozšíří moc intelektuální svobody, vědy a hospodářského pokroku a povede k světové vládě a k zmenšení národních protikladů". To se všechno má stát do roku 2000, kdy vědecký pokrok bude tak veliký - rozuměj pokrok technologický - že i život sám bude rozumně regulován, že cybernetika, elektronická technologie a světová doprava a komunikace vyřeší většinu problémů dnes nevyřešených a že "v této době rozvoje kosmického výzkumu si vyžádá, aby tisíce lidí pracovalo a žilo permanentně na jiných oběžnicích a na měsíci, na umělých satelitech a asteroidech, jichž oběhy byly změněny jadernými výbuchy".

Potud Sacharov. A řekněme hned, že jeho cíl jedné vlády nad světem je chvályhodný a nikoliv zcela utopistický. Svět se menší technologickým pokrokem, doba cesty žetem z Prahy do New Yorku je dnes menší než kdysi kočárem z Prahy do Kolína. Lidé jsou si blíže k sobě, a nejen lidé - i jejich výrobky, jejich zvyky a zlozvyky, jejich myšlenky. Zmenšováním světa se zvyšuje tlak jednoho národa na druhý, je existenčně třeba užší organizace, aby se tlak nezměnil v destruktivní zabíjení. Lidstvo začíná mít stejné cíle a stejná nebezpečí, nemoce cestují tak rychle jako knihy nebo filmy, končí doba národních krojů, móda začíná být světovou - jak vidět zvláště na bítnické mládeži. Žijeme v době obecného ekumenismu - nikoliv jen křesťanského. Mezinárodní organizace, dobré i méně dobré, rostou jako houby po dešti. I zvědčtění světa cílí k jednotě, neboť i věda, byť má také mnoho příbytků, je jen jedna. Ne neprávem se začíná mluvit o vládě mezinárodní inteligence, o vládě vzdělanců. Taková vláda by byla rozhodně lepší než vláda nevzdělanců, než vláda nevzdělaných mas. Lidé osvícení jsou blíže absolutnu - nejsou-li ovšem pyšní jako v době josefinské nebo naší.

Je-li světová vláda chvályhodným cílem Sacharovým, jeho metoda sbližování, jak jsme ji výše doslova citovali, je příliš technologicky prostá. Socialistická konvergence a svoboda vzdělanců ještě k světové jednotné vládě nepovede. Sacharov nikde neříká a v tom je jeho nedostatek, že směřování k jednotě musí být i směřování k Absolutnu, že musí hledat - jako moderní věda - ve všech věcech lidských jejich relativitu za účelem hledání nerelativního. Mám-li to říci přehnanou zkratkou i továrny musí vyrábět Absolutno. Karel Čapek byl ještě mužem devatenáctého století, víc analyzoval než dával dohromady. Byl filosoficky pragmatikem, což je filosofie technologie a nikoliv sjednocení světa ve velké idej.

Proto i jeho mladí jsou pochybovační, i revolta jeho loupežníka končí porážkou, to je zmoudřením, nikoliv vítězstvím mládí, které dnes chce jednotu světa. Továrna na Absolutno je lepší než továrna na atomové bomby, svět a jeho technologie však se nalézá v stadiu že už dovede zhotovit jednu i druhou, a že je nutno si vybrat, které se bude smát a kterou podpoří svým vědeckým umem a nadšením svého srdce.

Jak poznáme, že ta nebo ona cesta k jednotě je správná? Tot' zajisté otázka nejtěžší a nejdůležitější. Mám dojem, že zde se člověk musí učit od svých minulých zkušeností, že zde by měli mít slovo historikové, nejen obecných dějin, nýbrž i umění a vědy. Nemohu zde psát o této věci knihu, a jak se sluší na krátký pamflet jen řeknu, co mám na mysli: sjednocování je jen tehdy konstruktivní a vede k jednotě absolutnější, stálejší a nerozbornější, když málo bourá a víc staví. Když v sobě absorbuje rozdíly, když nic nezahazuje, když užívá všech materiálů a myšlenek. Neboť to, co jistou dobu již trvalo, není tak špatné, aby musilo docela zmizet se světa.

Podívejme se na historii politiky. Spojené státy mají heslo "E Pluribus Unum", vznikají a trvají postupným spojováním dříve samostatných států, přistěhovalců mnoha národností a zvyků, vzatých z celého světa. Jen černoši byli do Ameriky dovezeni násilím, a proto se ještě nestali její integrovanou částí. Švýcarsko je jedním z nejtrvalejších politických útvarů v Evropě, a ač národnostně nejednotné, přece trvá samostatností svých kantonů, svých měst a městeček. Světová vláda se uskuteční jen tehdy, nebude-li ničit nejen autonomie národů, světadílů a skupin, nýbrž ani autonomii obcí a malých společností lidí, sdružujících se za jakýmkoliv účelem s výjimkou rušení snah po jednotě. Jednota Evropy je také krokem k světové vládě, byla by krokem zpět, kdyby byla jen proti někomu a ne pro uskutečnění něčeho. I Malá dohoda mezi dvěma světovými válkami stála na slabých nohou, protože měla cíl převážně protimaďarský a nepodařilo se jí vybudovat větší hospodářskou a sociální jednotu účastněných států.

Není nic revolučnějšího než umění. Vznikají stále nové -ismy, mění se literatura, architektonické slohy, hudební formy, dramatická díla a metody malířství a sochařství. Mnoho pomine velmi brzo, něco je trvalejší. Nejtrvalejší jsou ona díla, která synteticky shrábala zkušenosti dlouhých dob a dala jim jednotu bez odvrhnutí toho, co předcházelo. Příkladem takového syntetika v literatuře je například Dante, v hudbě Johann Sebastian Bach, v dramatu Shakespeare, v malířství Rembrandt atd. I v dnešní době umění potřebuje spíše syntetiky než hledače nového za kaž-

dou cenu. Umělecká syntéza v našem věku by byla tím nejmodernějším novotářstvím. I v umění jdou za jednotou nejlépe ti, kdož nezapomněli na důležitost hledání Absolutna, kdo jsou Komenského poutníky v labyrintu dnešního světa . . . jako podivný pan K. Franze Kašky.

Nejkrásnějším příkladem hledání jednoty v mnohosti je ovšem moderní věda. Mluví se o velké revoluci třeba fysiky ve dvacátém století, nemyslím však, že je správné o nějaké revoluci mluvit. Vždyť největší úspěchy měla moderní věda v syntéze a nikoliv analýze. Stavěla se a nabožila. Je omyl se domnívat, že obecná teorie relativity zabila Newtonovu mechaniku, pravdou je, že jí jen vykazala patřičné místo. I dříve obecné zákony o roztlačivosti plynů, o elektrických a magnetických polích, zákony optiky a akustiky nepřestaly platit, bylo jim jen vykazáno místo v jejich autonomních oborech. Tak a nejinak má a musí postupovat věda politická, nemá-li Světová říše, po které touží Sacharov a všichni vzdělanci světa, ztroskotat před svým uskutečněním.

K jednotě se musí jít najednou všemi prostředky, nesmíme spolchat jen na jeden. Slibný začátek sjednocování Evropy se zastavil, když se neprávem položil důraz jen na hospodářské společenství tak zvaného společného trhu, a dokonce jen na železo a uhlí. To byl postup, jenž by se líbil teorii marxismu s jejím učením o tom, že ekonomie je základem vší kultury. Není a nikdy nebyla! Evropské sjednocování, které především předpokládá naprosté zbourání železné opony, se musí provádět na všech polích lidské civilizace. Příklad československých spisovatelů ukázal, že ani zde umění není silou, kterou je záhodno podceňovat.

Jinými slovy ti, kdo jednotu světa chtějí stavět, musí do ní vnést všechno: nejen systém ruský a americký, nýbrž i systémy všech ostatních států - rusko - americká diktatura by mohla být horší, než jen jednoho z těchto národů. Musí do ní vnést všechno ostatní, vědu umění, a také všechny minulé bolesti a radosti všech národů. Musí se v něm mluvit ne jednou řečí, ale jazyky všemi, jen vůle musí být jednotná. Jednotný svět nesmí být světem konformismu, davovosti, a světem odnárodňování. A musí být prozářem bílým světlem lásky, které je stvořeno spektrem všech barev, které lidské oko vidí i nevidí.

JEDEN SVĚT A ČESKOSLOVENSKO

Mnoho se u nás psalo a ještě bude psát o smyslu našich dějin. Byl definován různě, v moderní době Pekař jej viděl v našem stálém existencním i kulturním zápase s Němci, Masaryk v ideji humanitní. Domnívám se,

že rozdíl v názoru na definování smyslu našich dějin byly zbytečně zdůrazňovány, že všechny názory i definice by se daly převést v konstatování, že smyslem našich dějin je neustálý zápas za svobodu. Nejen za svobodu politickou, nýbrž i kulturní. Bojovali jsme od počátků své historie o to, abychom jako bezejmenní nesplynuli se svým okolím, abychom si uchováli svou odlišnost, svou osobitost, svou osobnost. Uchování osobnosti byl vždycky náš problém jako národa, byl to "problém malého národa" - jak o něm psal Masaryk.

Je třeba zde říci, co rozumíme pod pojmem svobody. Svobody k čemu? K rozšiřování území a utlačování jiných? K obohacování a k hledání štěstí, jak o něm mluví ústava Spojených států? Sotva - ani to svobodné hledání štěstí nebylo nikdy na dlouho smyslem našich dějin, hledání pochybného štěstí zlatokopů v německé části naší země po druhé světové válce a rozkrádání majetku zámožnějších občanů kolem roku 1948 nepřineslo národu duševního klidu a uspokojení - o štěstí nemluvě. I tohle byly akty svobody, svobody pochybného rázu. Ne taková svoboda je smyslem našich dějin! Je jím svoboda jen jediná a to je **svoboda tvoření**. Od přijetí křesťanství náš národ cítil v sobě sílu, podobnou síle velkých národů evropských, tvořit, tvořit evropskou a tím i světovou kulturu. A tvořit ji po svém, nikoliv podle cizích receptů. A ve své vlastní řeči, nikoliv v cizí. Už Kosmova kronika to prohlašuje a opakuje se to v naší literatuře od jejího počátku přes její zlatou dobu, přes dobu probuzeneckou až do doby nejmodernější, do IV. sjezdu československých spisovatelů. A tam, kde naše řeč upadla a tehdy když upadla, i kulturně jsme odpadli z kulturního závodu s jinými národy -jak tomu dnes bohužel vidíme v Americe.

Pro svou svobodu, za svou osobnost, se dovedl národ bit statečně, nepřátel se neleká a na množství nehleděl. Vítězil, když bojoval za velkou ideu, prohrával, když šlo - třeba na Bílé Hoře - o zájmy většiny jen stavovské. Nejlépe se bil za Pravdu, za Pravdu boží, tedy za ideu nejvyšší. Bil se dobře, když jeho vzdělanci mu takový cíl dovedli dát, byl apatický - jako v roce 1948 - když byl vzdělanci zrazen. "Sláb jenom ten, kdo ztratil v sebe víru, malý jen ten, kdo zná jen malý cíl!", za celý národ básnil Neruda. Velký cíl je jen hledání Absolutna, opravdovým smyslem našich dějin byl neustálý zápas proti relativnosti, a tím i malosti doby, místa a cíle.

Cíl jednoho světa, uskutečňující ne Království boží na zemi - to patrně není v lidské moci - ale uskutečňující stav jeho neustálého hledání, jistě není neslučitelný se smyslem našich dějin. Sotva pochybíme řekne-

me-li, že takový cíl nalezne u Čechů a Slováků pochopení a že nebudou národem, který by za mísu čočovice se proti uskutečňování **moderního snu** stavěl. Říkám a mluvím o snu, protože podle Shakespeara člověk a jeho svět je ze snů udělán, a protože již i český básník napsal, že všechno, co člověk uskutečnil, bylo předznamenáno snem. Mluvím o snu také proto, že moderní psychologická věda dospěla k přesvědčení, že ve snění je člověk nejsvobodnější.

A poněvadž jsem snílkem, věřím a tedy optimistickým snílkem, věřím, že můj národ po třiceti letech zoufalství, malosti a přízemnosti, netouží jen po slušnějších mzdách, slušných bytech a po životě bez strachu: věřím, že sní o velkém úkolu, který jej čeká, že sní nejen o demokracii v socialismu, nýbrž po tom, abychom se vespolek milovali, boží Pravdu hledali a zapoznanou stáli.

Stoddard, N. H. srpen 1968

Vydaly a vytiskly "Naše Hlasy", nezávislý československý týdeník
v Torontě. Copyright 1969 by Ladislav Radimský.

Obálku navrhla Gertruda Goepfertová -G. Cena \$1. 50

